III. Jahrgang. DER JUDE. Nr. 24

דער פרייז פ״ר רוסלאנד:
גאנץ־יאהרלין —.5 רוביל.
האלב־יאָהרלין —.3 רוביל.
פירטעל־יאָהרליך 1.50 רוביל.
מען קען אויך אויסצאהלען אין 3 ראטען:
ביים אבאנירען — 2 רוביל
דען 1טען אפריל — 2 ״
דען 1טען אויגוסט — 1 ״

ענדערען די אדרעסע קאסט 20 קאפ.

דער יוּד

צייטשריפט
פיר אלע יודישע אינטערעסען.
ערשיינט יעדע וואָך.
פערלאג: חברת „אחיאסף“.

אבאנאמענטס פרייז יאָהרליך:
אסטרייך־אונגארן —.12 קראָנען.
האלביאהריג —.6 ״
פירטעליאָהריג —.3 ״
דייטשלאנד —.10 מארק.
ארץ ישראל —.12 פראנק.
אנדערע לענדער —.15 ״
אמעריקא, ענגלאנד —.10 שילינג.

פרייז פון מודעות (אנצייגען):
פיר יעדע קליינע שורה פעטיט 20 העלער, 25 פפעניג, 10 קאפ.

Erscheint Donnerstag

Krakau, 13 Juni 1901. נומר 24. קראקויא, סיון תרס״א.

דער בעריכט פון דע־ דעלעגאציע

וואס איז געשיקט געווארען פון אדעסער קאמיטעט צו דעם באראן ראטשילד און צו דער יודישער קאלאניזאציאנס־געזעלשאפט (יק״א).

אָבפאָהרענדיג פון פאַריז, האַלט די דעלעגאַציע, וואָס איז אויסגעקליבען געוואָרען אויף דער אָדעסער אסיפה פון 13־טען פעברואַר 1901 פאַר נייטהיג צו ערפילען איהר התחייבות און צו געבען חאָטש א קורצען בעריכט פון איהר ארבייט און פון דער לאַגע, אין וועלכער עס געפינט זיך איצט די קאָלאָניזאַציאנספראַגע, מיר ווייסען מיט וואָס פאַר אַ אונגעדולד עס וואַרטען אויף אונזע־ע ידיעות די פ־יינד פון אונזער רעיון, און זיי האבען רעכט צו קריגען די ידיעות גיך און פון דער ריכטיגער קוועלע.

גלייך אין אנהויב פון אונזער בעריכט מוזען מיר זאָגען, אז די לאַגע, וועלכע מיר האַבען געפונען אין פאַריז האַט ניט אי׳ן גאַנצען געשטימט מיט אונזערע פארשטעלונגען, וואס מיר האבען וועגען איה־ געהאַט בעת דער אסיפה אין אדעס. וואלטען מיר דעמאָלט ריכטיג געוואוסט די לאגע, וואָלטען מיר אפשר אנגענומען אַנדערע החלטות, אָדער מיר וואלטען אויסגעקליבען איין אנדער צייט, זיי דורכצופיהרען. קומענדיג אבער אַהער, האבען מיר זיך מיט דער אומגעריכטער לאַגע געמוזט רעכענען.

די גאַנצע קאלאַניזאציאַנס־ארבייט פון ארץ ישראל איז איצט ווידער אַזוי ווי פריהער אין די הענד פון דעם באַראָן עדמונד ראטשילד. אַלע גוטע און שלעכטע זייטען, וועלכע זענען פערבונדען מיט דער אַרבייט פון איין איינציגען מענשען, זענען אויך איצטער געבליבען אַזוי ווי פריהער. די אליינהערשאפט איז אבער איצט מעהר געאָרדנעט א דאנק דער נייער פאָרם, וועלכע זי האָט איצט אנגענומען. די הנהגה פון דער קאָלאָניזאציאָנס־ארבייט איז אבגעגעבען אין א בעזונדער קאמיסיע פון דער יודישער קאָלאָניזאציאָנס־געזעלשאפט, און ביי אלע שוואכע זייטען פון אזא קאמיסיע וואס צייכענט זיך אויס מיט איהר פאָרמאליזם און וואָס ארבייט ווייט פון פלאץ, גיט זי דאָך די מעגליכקייט צו אַרבייטען מיט א בעסערען פלאן און מיט אַבעסערע אָרדנונג, אַ דאנק אייניגע קרעפטען, וואָס נעהמען אין איהר אריין און ווייל אייניגע צוזאַמען קענען דאָך בעסער אַרבייטען ווי איינער. צום בעדויערען מוז אבער געזאָגט ווערען, אז אבגעבענדיג א טהייל פון איהר צייט, קראַפט און אַרבייט אונזער זאך, וויל יק״א דאָך איהר ניט געבען קיין געלד און נאָך ווייניגער וויל זי איהר געבען איהר נשמה.

מיר האָבען קומענדיג אַהער אויך בעמערקט, אַז אַזוי די אַלטע אַזוי די נייע היגע קרעפטען זענען גלייך מיט אונז ניט צופרירען מיט דער פריהערדיגער אַרבייט. זיי שטימען אבער ניט איין מיט אונז אין דער ערקלערונג פון די סבות, וועלכע האָבען די קאלאָניזאציאָן געשטעלט אין אַזא שלעכטע לאגע. חאטש זיי זענען זיך מודה אין די פיעל פעהלע־ען, וואָס זענען געמאַכט געוואָרען ביז איצט, גלויבען זיי נאָך אלין אין די וואונדערקראפט פון אַ אַדמיניסט־אַציאָן. האלטענדיג אָבער א אדמיניסטראַציע פאַר נייטהיג, איז מען אויך דאָ שוין געקומען צו דעם געדאַנק אַז ביז איצט האבען די אַדמיניסטראטאָרען שוין צו פיעל זיך אומעטום געמישט, דערום האט מען די לעצטע צייט פיעל אָבגעשמעלערט די הערשאַפט פון די אדמיניסטראַטא־ען.

ווייטער האָבען מיר זיך דערוואוסט — נאָך אין וועג — אַז עס איז געקויפט געוואָרען אַנ׳ערד פון 60.000 דונאם ערד איינצוריכטען אַ טהייל קאלאניסטען, באַלד ווי עס וועלען אויסגעפילט ווערען די נייטהיגע פארמאליטעטען.

מיט געפיהל פון טיפען טרויער מוזען מיר נאָך אויפווייזען אויף דאס פעהלען פון צוטרוי צו די קאלאניסטען און ארבייטער. דאָס האַלטען מיר פאַר איינעם פון די טרויעריגסטע רעזולטאַטען פון דער פריהערדיגער הנהגה, וואָס איז פול געווען מיט ליגען און פאַלשקייט. מיר זענען טיעף איבערצייגט, אַז אַזא מיינונג איבער די קאָלאָניסטען און אַרבייטער איז אָהן א שום יסוד, אבער דאָ האָבען מיר זיך געמוזט מיט דער דאזיגער מיינונג רעכענען.

קורץ רעדענדיג, מיר האָבען דאָ געפונען איין איינציג הערשענדע פערזאָן, דאָס פעהלען פון צוטרוי צו די קאָלאָניסטען און די דעה, אַז א אדמיניסטראציע איז נייטהיג, די פערקלענערונג פון איהר הערשאפט אין די קאלאָניעס און א צוגעקויפטעס שטיק לאנד.

אַזא לאַגע, וואס איז פאַר אונז געווען גאַנץ אומגעריכט, ווייזט שוין אליין, וואָס מיר האבען געקענט וואַרטען פון אונזער שליחות; נאָר געדענקענדיג די התחייבות, וואָס איז אויף אונז געווען ארויפגעלעגט, האָבען מיר שריפטליך אויסגעאַרבעט און דערלאנגט די פאָדערונגען לויט די החלטות פון דער אדעסער אסיפה. די החלטות האַ־

בען אפשר ניט גאנץ געפאסט צו דער פערענדערטער לאגע, וואס מיר האבען געפונען אין פאריז, אבער אין זייער יסוד איז זייער ריכטיגקייט און נייטהיגקייט ניט פערקלענערט געווארען.

דאס זענען אונזערע פאדערונגען:

I. דער עיקר שלעכטס, וואס האט די גאנצע צייט געווארגען אונזערע קאלאניעס, איז געווען דאס סיסטעם פון א אדמיניסטראציע. חאטש איצט איז די ראלע פון דער אדמיניסטראציע פערקלענערט געווארען, איז זי אבער דאך געבליבען און אין איהר ליגט די סכנה, אז זי וועט ווייטער איבערפיהרען אונזער גאנצע ארבייט און מאכען צו נישט אלע קרבנות, וואס ווערען געבראכט, כדי צו שטעלען די קאלאניעס אויף א פעסטען און געזונדען יסוד.

דערום מיינען מיר אז די אינטערעסען פון דער קאלאניזאציאן פערלאנגען אין גאנצען אבצושאפען דאס סיסטעם פון א אדמיניסטראציע און צו געבען די קאלאניעס די פרייהייט איינצוריכטען זייער לעבען גאנץ זעלבסטשטענדיג.

II. קיין איינציגער פלאן איבער די איינארדנונג פון די קאלאניעס האט ניט אין זיך די זיכערהייט פון זיין דורכפיהרבארקייט און ניצליכקייט, ווען ער איז נור אויסגעארבעט געווארען פון איינצעלנע מענשען אהן די הילף פון די קאלאניסטען און ארבייטער.

מיר מיינען דערום, אז כדי צו ערפארשען און צו בעשליסען די אלע פראגען, וואס זענען נוגע די קאלאניעס, דארף געשאפען ווערען אין ארץ ישראל א בעזונדער קאמיסיע, וועלכע זאל בעשטעהן אויס די פערטרעטער פון אלע קאלאניזאציאנס-געזעלשאפטען און אויס דעלעגאטען פון די קאלאניסטען און ארבייטער.

די קאמיסיע דארף אויך אויפ'ן ארט אויסארבייטען גאראנטיעס, ווי דאס געלד זאל קענען ריכטיג פערוועגדעט ווערען און ווי עס זאל קענען פינקטליך אויסגעצאהלט ווערען אין בעשטימטע טערמינען.

III. זענענדיג דער דעה, אז די צוזאמענזעטצונג פון אזא קאמיסיע איז אלע פעראינטערעסירטע טהיילען איז א גענוג שטארקע ערבות פאר איהר ריכטיגע ארבייט, און אז די לאגע פון די קאלאניעס אין ארץ ישראל פערלאנגט, אז די החלטות פון דער קאמיסיע זאלען וואס אם גיכסטען דורכגעפיהרט ווערען, מיינען מיר אז די קאמיסיע קען נור געגרינדעט ווערען אויף פאלגענדע צוויי תנאים:

א) די קאלאניסטען און ארבייטער דארפען זיך קודם-כל מתחייב זיין זיך צו האלטען אן אלע החלטות, וואס עס וועלען אנגענומען ווערען פון דער קאמיסיע;

ב) צוגלייך דארפען די געזעלשאפטען, וואס שיקען די קאמיסיע, גאראנטירען איהר די מעגליכקייט צו ערפילען איהרע החלטות.

ביי דער שווערער ארבייט, וועלכע דארף נעמען אויף זיך די פארגעשלאגענע קאמיסיע, און ביי דער פיעל צייט, וואס עס ווערט דערצו פערלאנגט, דארף דערווייל (איידער עס וועלען בעקאנט ווערען די רעזולטאטען פון דער קאמיסיעס ארבייט) געזארגט ווערען, אז די לאגע פון די קאלאניסטען און ארבייטער זאל ניט צושטערט ווערען.

אין די געשפרעכען, וואס מיר האבען געהאט איינינע מאל מיט דעם באראן ראטשילד און מיט די פארשטעהער פון יק"א, האבען מיר זיך געסטארעט צו בעווייזען די ריכטיגקייט און די נייטהיגקייט פון אונזערע אויפגעשטעלטע פאדערונגען; וואס אנבעלאנגט די ארבייטער האבען מיר זיך געסטארעט צו בעווייזען, אז די איינציגע גערעכטע און מעגליכע הילף איז זיי איינצוריכטען אין ארץ ישראל. אפשר, וועלען

פעליעטאן.

גאנץ בערדיטשעוו.

(א ריכטיג בעשרייבונג פון דער שטאדט בערדיטשעוו מיט אלע איהרע אנטיקליך).

ארויסגעגעבען פון

שלום-עליכם.

פארטזעצונג.

תיכף נאך נח דעם שווייצאר שפארט זיך דורך דער משרת פונ'ם האטעל מיט די גרויסע שטיוויל. איינער פון די צוויי אקטיארען וואס שטעהען ביי דער טיהר דערלאנגט איהם א זעק פון הינטען און שטופט איהם אריין אין טהעאטער אריין.

נאך איהם זעה איך פערשיעדענע פארשוינען שפארען זיך דורך מעהרסטענטהייל אהן בילעטען. צווישען די פארשוינען דערקען איך מיין בעל-הבית פון דעם „האטעל טערקאליע" מיט עפים א יודינע זעהר א גראבע, וואס געהט ווי אויף רעדליך און קאטשעט זיך, ווי א קאטשקעלי.

— א? איהר זענט אויך דא? — מאך איך צום בעל הבית און פערגעס אז ער איז טויב ווי די וואנד.

— נישקשה! — ענטפערט ער מיר און שרייט אויף א קול, גלייך ווי איך וואלט דא געווען דער טויבער — ווי זינגען קיין מעשה ניט!

— איהר זענט דא דאס ערשטע מאל? — פרעג איך איהם.

— ס'איז רב ליפעס שטאל — מאכט ער צו מיר — א גאנץ יאהר האלט מען דא בהמות, אדער פערד...

— קום שוין קום! — רופט זיך אן צו איהם די גראבע און טהוט איהם א שלעפ ביי דער פאלע, און זיי געהען אוועק ביידע און בעזעצען זיך גאנץ אויבען אן.

— הערט נאר, איהר אקטיארען! וואו זענט איהר ערגיץ?

אזוי רופט זיך אן איינע א דאמע מיט א הוט, מיט א ווייסען פעדער, און מיט בריליאנטען, און נעבען איהר שטעהט א קאוואליער מיט א קאפעליש און מיט א געשערען בערדיל.

עס שפרינגט אונטער איינער פון די אקטיארען, א בחור מיט א קורץ זעקיל, מיט א קויטיג העמד און מיט א הונגעריג פנים.

— וואס וועט איהר עפים זאגען, מאדאם?

— וואס הייסט וואס וועל איך זאגען? — מאכט צו איהם די "מאדאם" — מיר האבען דאך געקויפט בילעטען, פאר וואס ווייזט מען אונז ניט אונזערע ערטער?

דער לאנגער אקטיאר מיט'ן הונגעריגען פנים נעמט ביי זיי די בילעטען און פיהרט זיי צו גאנץ אויבען אן און וויל זיי בעזעצען, ווענען פערנומען אלע בענקליך.

— זייט זשע מוחל, איהר האט זיך געזעצט ניט אויף אייערע ערטער! — מאכט דער אקטיאר צו א בחור מיט א מיידיל, וואס זיצען און קנאקען ניסליך פון איין שקארמוציל.

— ווער האט אייך געזאגט, אז מיר זיצען נישט אויף אונזערע ערטער? — זאגט דער בחור און טהוט זיך זיין ארבייט.

— ווייזט אייערע בילעטען! — זאגט צו זיי דער אקטיאר און נעמט ביי זיי די בילעטען און ווייזט זיי וואו זיי דארפען זיך זעצען, א סך נידעריגער.

— וואס הייסט — מאכט דער בחור — איהר וועט אונז זאגען דעות וואו מיר זאלען זיך זעצען? וואס איז דא, להבדיל א שול צי וואס?

דער אקטיאר לאזט זיך אריין מיט איהם אין א לאנגען שמועס. דער בחור מיט'ן מיידיל ריהרען זיך ניט פון די ערטער און קנאקען ניסליך. דער

מיר מיט דער צייט מודיע זיין אונזערע פֿערהאַנדלונגען מיט אַלע זייערע פרטים, איצט אָבער ווילען מיר זיך נור בעגנוגענען מיט דעם קורצען איבערגעבען פֿון די רעזולטאַטען נאָך די איינצעלנע פּונקטען.

I. די זעלבסטשטענדיגקייט פֿון די קאָלאָניעס איז פֿון אונז ניט דערגרייכט געוואָרען. אונזער איבערצייגונג, אַז מען קען ניט קאָלאָניזירען, ניט פֿרעגענדיג די מענשען, וועלכע מען קאָלאָניזירט, האָט זיך בעגעגענט מיט דער גלייך פעסטער מיינונג פֿון דער אַנדער זייט, אַז עס וועט זיין אונמעגליך איבערצומאַכען די קאָלאָניעס, אויב מען וועט דאַרפֿען אַלי׳ן פֿרעגען ביי די קאָלאָניסטען. אין דעם איז דער אַנדער צד געשטאַנען אַזוי פֿעסט, אַז חאָטש עס איז פֿיעל גערעדט געוואָרען וועגען דעם פּונקט פּריוואַט, האָבען דאָך די איינצעלנע מיטגליעדער פֿון דער פּאַלעסטינער קאָמיסיע ניט געוואָלט צונויפֿרופֿען אַ פֿערזאַמלונג, כדי צו בעהאַנדלען די דאָזיגע פֿראַגע אָפֿיציעל. אָבער ניט איינשטימענדיג מיט אונז אין די פֿראַגע איבער די זעלבסטשטענדיגקייט פֿון די קאָלאָניסטען שוין אויף איצט, מיינען דאָך די היגע טהוערס, אַז די קאָלאָניסטען דאַרפֿען קריגען זייער זעלבסשטענדיגקייט אין דער צוקונפֿט — דאַן, ווען די קאָלאָניעס ווילען קענען אַליין שטעהן אויף זייערע אייגענע פֿיס און ווען זיי ווילען אויסצאָהלען זייערע חובות. זייער ציעל איז — האָבען אונז דאָ געזאָגט די היגע עסקנים — צו בריינגען, אַז די קאָלאָניעס זאָלען מיט דער צייט קענען לעבען אַליין אָהן פֿרעמדע הילף, ווי זייער לאַגע זאָל ניט זיין. — ביז צו יענער צייט אָבער מוז זיין איין אַדמיניסטראַציע, וועלכע דאַרף נעהמען אויף זיך ניט די גאַנצע אַרבייט, נאָר די נייטהיגסטע, און אין דעם אינוועניגסטען לעבען פֿון די קאָלאָניעס דאַרף זי זיך כלל ניט מישען. די זעלבסטשטענדיגקייט פֿון די קאָלאָניעס אין זייער אינוועניגסטען לעבען, זייער פֿעריינינונג אין איין בונד ווערען אויך דאָ געהאַלטען פֿאַר גוט און ניטצליך, חאָטש זיי זענען נאָך אָפֿיציעל דאָ ניט בעשטעטיגט.

II. בעסער זענען די ידיעות, וואָס מיר קענען ברייננען איבער די קאָלאָניעס, וועלכע געפֿינען זיך אונטער דעם שוץ פֿון באַראָן. אַלע, וואָס האָבען דאָ נור אַ שייכות צו דער זאַך, האָבען אונז צוגעזאָגט, אַז די קאָלאָניסטען פֿון זיינע קאָלאָניעס ווילען אַלע איינגעריכט ווערען און נאָך דעם פּלאַן וועלכען אויך מיר האַלטען אַלע פֿאַר דעם בעסטען, ד. ה. אַלס קאָלאָניסטען־פֿעלדאַרבייטער. פֿיעל ערד איז שוין געקויפֿט געוואָרען, ערד וועט מען נאָך אויך ווייטער קויפֿען, און די קאָלאָניסטען (די וואָס האָבען ביז איצט געליטען פֿון צו וועניג ערד) ווילען אַלע בלייבען אין ארץ ישראל. בריינגען די קאָלאָניעס ביז צו דער מדרגה, אַז זיי זאָלען אַליין קענען שטעהן אויף זייער אייגענע פֿיס — דאָס בעטראַכט די קאָלאָניזאַציאָנסגעזעלשאַפֿט — אַזוי האָט אונז געזאָגט איהר פּרעזידענט נארסים לעווען — פֿאַר איהר הייליגסטען חוב.

III. וועגען דעם אַריינגעהמען ווייגטרויבען אין די קעלערס האָט מען אונז געזאָגט, אַז די ווייגטרויבען פֿון דעם באַראָנס קאָלאָניעס וועט מען אַריינגעהמען אין גאַנצען און פֿון די אַנדערע קאָלאָניעס — וויפֿיעל עס וועט נור זיין מעגליך. ליידער אָבער ווילען די מקחים מסתמא געזעצט ווערען נאָך נידריגער, ווייל מען מוז זיך דאָך פֿאַרט רעכענען מיט די קליינע מקחים, וואָס זענען איצט אויפֿ׳ן מאַרק.

IV. טרויריגער זענען די ידיעות, וועלכע מיר קענען בריינגען איבער די אַרבייטער. דאָ, האָבען מיר געזעהן, פֿיהלט מען ליידער ניט קיין שום התחייבות צו זיי און מען האָט אויך ניט דעם וואונש, זיי מיט אַלע מעגליכקייטען איינצוהאַלטען אין לאַנד. פֿון דעסטוועגען האָט

לאַנגער אַקטיאָר מיט׳ן הונגעריגען פנים פּרובט זיך ביי אַלע איבעריגע פּאַרשוינען וואָס אין טהעאַטער, נאָר דאָס גאַנצע פּובליקום זיצט אויף די ערטער גאַנץ פעסט, קיינער וויל ניט אָבטרעטען, חאָטש נעם פֿיהר אַרויס דאָס גאַנצע טהעאַטער מיט געוואַלד.

די דאַמע מיט׳ן ווייסען פֿעדער און מיט די בריליאַנטען בייזערט זיך, „וואָס איז דאָס פֿאַר פּאָראַדקעס אין באַדריפּעטשער טרעיאַטאר?" זי שריימע זאָל איהר אומקעהרען איהר געלד וואָס זי האָט בעצאָהלט פאַר די בילעטען! וואו איז ערגיץ לאַזער גאָראַדאָוואָי?!...

עס בלייבט אַז מע זאָל ברענגען עקסטראַ פֿון איהרעטוועגען צוויי שטוהלען און עס ווערט אַביסיל שטילער.

ביסליכווייז ווערען אַנגעצונדען די לעמפּליך, וואָס רויכערען און לאָזען זיך הערען מיט אַ שאַרפֿען רֵחַ פֿון גאַז. איינציגווייז בעווייזען זיך די כּלי־זמר ביי דער סצענע, וואָס איז איבערגעצויגען מיט אַ ליילִיך. פריהער פֿון אַלע קומט צו געהן דער באַס, אַ גרויסער יוד מיט גראָבע פּאות און מיט בייזע אויגען ווי ביי אַ גזלן; באַלד נאָך איהם בעווייזט זיך דער קעסילפּויק, אַ האָרבאַטער בחור מיט אויסגעקראַכענע האָר. נאָכדעם קומט דער טראָמפּייט, אַ נידעריגער יוד מיט גראָבע ליפּען, דער פֿלייטיסט מיט אַ טשאַחאַטקע פּנים, און אַ טרובאַטש מיט גנבה׳שע אייגעליך, וואָס לויפֿען אַהין און אַהער, און אַ צוויי דריי יונגע לייט מיט פֿידלען, און ערשט אויפֿ׳ן סוף דער ערשטער פֿידלער, דער עלטסטער פֿון אַלע כּלי־זמר, דער דעריזשאָר, — אַ רויטער בחור מיט אַ ווייסע פּאַפּירענע מאַנישקע מיט אַ קורצען פּידזשאַק, מיט שטאַרק אַנגעפּאָמאַדעטע האָר און מיט אַ גרויסען בלויען שניפּס. ער שטעלט זיך מיט׳ן פּנים צום פּובליקום, קנאַקט אויס אַלע פֿינגער און שמייכעלט פֿון דערווייטען צו עפּיס אַ מיידיל מיט ווייסע הענטשקעליך. די גאַנצע קאַפּעליע זעצט זיך אויס און מע נעמט זיך אַנשטעלען די אינסטרומענטען. קודם כּל טהוט דער דעריזשאָר אַ קלאַפּ מיט׳ן סמיטשיק איבערן פֿידעלע און דער טראָמפּייטער מיט די גראָבע ליפּען גיט אַ טאָן און תיכף נאָך איהם אַלע איבעריגע שטעלען אַ טאָן, און הויבען אָן זיך דורכרעדען אויף זייערע אינסטרומענטען: דאָס פֿידעלי פֿערגעהט זיך, וויינט און חליפּעט; דער טראָמפּייט מאַכט האָלדיר! האָלדיר! ווי איין אינדיק וואָס מע האָט איהם שטאַרק צורייצט. דער באַס בורטשעט אינטער ווי אַ בער, און דער פֿלייט פּייפט זיי אָן אַלעמען, און אינאיינעם קומט דאָס אויס אַ מישמאַש, ווי פֿון עטליכע מאות ווייבער אויף אַ יריד און אַ געפֿילדער פֿון אַסך גענז און קאַטשקעס... עס בעווייזט זיך עפּיס איינער אַ יונגערמאַן מיט אַ גרינע קאַפּאָטע, טראָגט אין איין האַנד אַ פּאַק מיט פּאַפּירען און אין דער אַנדערער האַנד אַ האַלבע בולקע מיט אַ שטיקיל הערינג, און זעצט זיך אַנידער גאַנץ אויבען אָן אויף אַ קליין בענקעלע אַקעגען דער סצענע און בייסט איבער.

— ווער איז דאָס? — הער איך ווי די דאַמע מיט׳ן ווייסען פֿעדער פֿרעגט ביים קאַוואַליער.

— דאָס איז זייער סופֿלירער — ענטפֿערט איהר דער קאַוואַליער.

— וואָס הייסט סופֿלירער? — פֿרעגט איהם ווידער די דאַמע.

— דאָס הייסט זייער פּירזאָגער זאָגט דער קאַוואַליער...

און פֿון יענער זייט לייליך רעדען זיך איבער די אַקטיאָרען צווישען זיך פֿון פֿערשידענע זאַכען:

— וואו איז ערגיץ פֿריידיל צו אַלדע שוואַרצע יאָהר?

— זי איז געגאַנגען צום שוסטער. זי האָט ניט אין וואָס אַרויסצוגעהן אויף דער סצענע.

— קראַנק געווען געהן ביי טאָג? אַ שענע פּרימאַדאָנע!...

— אַבּרהמ׳על, טהו אויס די הויזען!

— וואָס מאַכען דיר קאַלי מיינע הויזען?

— אַ שענע באַבע יאַחנע מיט הויזען!

— איך געה דאָך אויבען אַ קליידיל!

— איך וויים, אַז דו טראָגסט אויבען אַ קליידיל. וואָס וועט אָבער זיין אַז מע וועט דיך וואַרפֿען אין פֿייער? דעמאָלט פֿליהסט דו מיט׳ן קאָפּ אַראָב און מיט די פֿיס אַרויף, וועט מען אַרויסזעהען די הויזען...

דער באַראָן ראָטשילד, ביי דעם ענדע פֿון אונזערע פֿערהאַנדלונגען, צוגעזאָגט אָבצוגעבען א שטיק לאַנד אין חורן (אַנ׳ערך פֿון 65.000 דונאַם) אויף צו מאַכען אַ קאָלאָניע פֿאַר די פּועלים. גלייך ווי עס וועלען נור אויסגעפֿילט ווערען אלע פֿאָרמאַליטעטען, וואָס עס קען נאָך אָבער געדויערן א רעכט לאַנגע צייט; געלד אויף די קאָלאָניע פֿאַר ארבייטער האָט ער זיך אָבגעזאָגט צו געבען, אויך די קאָלאָניזאַציאָנסגעזעלשאַפֿט פֿיהלט ניט די התחייבות און ניט דעם וואונש צו געבען די נייטהיגע מיטלען אויף אַ קאָלאָניע פֿאַר די פּועלים. דאָס איינציגע, וואָס מען האָט אונז צוגעזאָגט צו טהון פֿאַר די ארבייטער, איז זיי צו געבען אַרבייט ביי דער פערמע, ביי פֿלאַנצען טאַבאַק, ביי שפינען זייד אין ראש פנה, אָדער ביי וועלכער עס איז פֿאַבריקאַציאָן; פֿאַבריקאַציאָן ווילען זיי אַליין ניט איינריכטען, נאָר זיי ווילען אַז דער אָנהויב און דער פֿונדאַמענט פֿון דער פֿאַבריקאַציאָנס אַרבייט זאָל געלעגט ווערען פֿון אַנדערע.

אויף אַזא אופן וועלען אָט די אַלע מיטלען העלפֿען נור אַ טהייל פֿון די אַרבייטער און נעמליך די, וועלכע האָבען געדולד און קראַפֿט איבערצוּוואַרטען די שלעכטע צייטען...

אַזוי איז די לאַגע, וועלכע די דעלעגאַציע לאָזט איבער נאָך איהרע פֿערהאַנדלונגען. מאַכענדיג אַ סך הכל, מוזען מיר זי פֿערגלייכען מיט די הויפּטאויפֿגאַבען, וועלכע עס האָט אַרויפֿגעלעגט אויף אונז די אָדעסער אַסיפה. זיי זענען אויסגעדריקט אין צוויי פּונקטען: א) די דעלעגאַציע דאַרף זיך סטאַרען, אַז אַלע קאָלאָניסטען און אַרבייטער זאָל געגעבען ווערען די מעגליכקייט צו בלייבען אין ארץ ישראל.

ב) די דעלעגאַציע דאַרף זיך משתדל זיין, אַז ביי דער איינריכטונג פֿון די קאָלאָניסטען און אַרבייטער זאָל אָבגעטדון ווערען די שטה פֿון אַדמיניסטראַציאָנען, און אַז די קאָלאָניסטען און ארבייטער זאָל געגעבען ווערען די מעגליכקייט פֿריי און זעלבסטשטענדיג צו לעבען.

די ביידע פּונקטען איז קיינער ניט אין גאַנצען דורכגעפֿיהרט געוואָרען. די דעלעגאַציע האָט זיך דערום געשטעלט די פֿראַגע: וואָס קען זי און וואָס דאַרף זי ווייטער טהון? ביי דעם ערשטען פּונקט קענען מיר נאָך זיך זאָגען, אַז די פֿראַגע, דערהויפּט אין איהר שייכות צו די קאָלאָניסטען, איז נאָהענט צו איהר לעזונג. מיר האָבען זיך ווייטער געמוזט זאָגען, אַז ביי דער איצטיגער לאַגע האָט אונזער דעלעגאַציע מעהר ניט געקענט דערגרייכען און אַז ווייטערע טריט פֿון אונזער זייט וואָלטען געווען גאָר אומזיסט.

אַנדערש אָבער שטעהט עס מיט דעם צווייטען פּונקט. אמת, אַז די פֿריהערדיגע אַרבייט געפֿינען אַלע פֿאַר פֿאַלש, און אַז אונזערע פֿאָדערונגען אויף שפּעטער האַלטען אַלע פֿאַר ריכטיג, אָבער דערווייל וויל מען אין פּאַריז פֿון דער זעלבסשטענדיגקייט אין די קאָלאָניעס נישט וויסען. האָט אָבער די דעלעגאַציע אויסגעפּרופֿט אלע מיטלען, וועלכע עס האָט איהר געגעבען די אָדעסער אסיפה? מיר האָבען גערעדט, מיר האָבען געפּרופֿט איבערצייגען, מיר האָבען געבעטען—, אָבער מיר האָבען קיין רעזולטאַטען פֿון אַלעם דעם נישט אַרויסגעזעהן. נאָך אַמאָל מוזען מיר דאָ בעמערקען, אַז אונז איז ניט געגעבען געוואָרען די מעגליכקייט גענוי אַרומצורעדען איבער די פֿראַגע, ווי עס וואָלט נור מעגליך געווען אין לאַנגע ויכוחים אויף אַ אסיפה. אונז איז דערום געבליבען נור איין מיטעל — צו פּראָטעסטירען אין נאָמען פֿון דער אָדעסער חברה, אויף וואָס מיר האָבען געהאַט רעכט לויט דער החלטה פֿון דער אסיפה.

— גיב מיר בעסער א ציה טהון פֿון דיין פּאַפּיראָס, דו פֿאַרכויק!...

— האָצמאַך! וואו איז דיין באָרד? פֿאַר וואָס קלעפּסט דו שוין ניט אָן די באָרד?... רבקה! שמיר דיר אָן דאָס פּנים מיט קרייד!... מנשה׳קע! מאַך דיר אַ האָרב פֿון אונטען ס׳זאָל אויסקומען בעסער!... וואו איז ערניק די פּיס? ווער האָט נעבראַכט די פּיס פֿון יאַטקע?... טויזענד מאָל האָב איך אייך געזאָגט אַז מע שפּיעלט „קאַלדוניא“ בעדאַרף זיין אַ פּוס!... דער רוח זאָל אייך נעמען! וועלוויל! וואָס ביזט דו פֿאַ אַ רעזשיסאָר, דו יאָלד איינער?!...

פּלוצים ווערט אַ קלאַפּעריי אין טהעאַטער אַז מען קאָן טויב ווערען. עס פֿליהט דורך איינער מיט אַ גלעקיל און קלינגט. עס גהעט אַוועק עטליכע מינוט. דער עולם הויבט אָן ווידער צו שרייען און צו קלאַפּען. יענער לויפֿט ווידער דורך מיט׳ן גלעקיל. און אַזוי עטליכע מאָל, ביז דער רויטער פֿידלער חאַפּט זיך אויף, טהוט אַ מאַך עטליכע מאָל מיט׳ן קאָפּ אַרויף און אַראָב, מאַכט צורעכט דעם קאָלנער מיט׳ן בלויען שניפּס, טהוט אַ זעץ מיט׳ן שטעקעלי, און די כּלי זמר שפּילען אָב „אַ שטיקיל“. הויבט דער עולם ווידער אָן צו שרייען און צו קלאַפּען, שפּילען די כּלי זמר נאָך „אַ זאַך“; עס ווערט ניט שטיל ביז עס הויבט זיך אויף דער לייליך און די „שפּיעל“ הויבט זיך אָן.

צום אַלעם ערשטען געהט אַרויס אַ מיידיל מיט איין אינטערשט קליידיל און מיט צעפּלאַכטענע האָר. גלייך ווי עמיצער וואָלט זי נאָר וואָס אויסגעפּאַטשט, און הויבט אָן זינגען אַ טרויעריג ליעדיל פֿון איין אָרימער יתומה מיט׳ן נוסח פֿון „סטאָיט גאָראַ ווישאָקאַיאַ! ווישאָקאַיאַ!“... און דאָס גאַנצע פּובליקום האַלט זי אונטער; פֿריהער שטיל, וואָס ווייטער אַלץ העכער און העכער, אַזוי אַז מע הערט שוין מעהר ניט דאָס מיידיל זינגען, נאָר דאָס פּובליקום. שפּרינגט אַרויס איינער פֿון די אַקטיאָרען אויף דער סצענע און בעט דעם עולם „עס זאָל זיין שטיל“! דער עולם ווערט שטיל, אָבער נישט אויף לאַנג. דאָס מיידיל הויבט נאָר אָן צו זינגען, אַזוי זינגט מיט איהר גאַנץ קהל. עס שפּרינגט אַרויס ווידער אַמאָל דער איינער אַקטיאָר נאָך אַמאָל און נאָך אַמאָל, ביז ער געהט אַרויס פֿון די כּלים און זאָגט זיי מיט׳ן האַרבען וואָרט:

— איהר וועט ניט אַנשטימט ווערען? אָט רופֿ איך אַרויס רב לאָזער גאַראָדאַוואַי מיט דער קישקע, וועט אַ רוח אין אייער ט... ט... אַריין...

דער עולם הערט אויף צו זינגען, נאָר מע זאָגט מבינות, איטליכער נאָך זיין פֿערשטאַנד. דער זאָגט, אַז זי קאָן אַזוי זינגען ווי איך טאַנצען... דער זאָגט, אַז זי זינגט דווקא ניט שלעכט... דער זאָגט, אַז זי האָט אַ קול פֿון אַ „ריקבעט“, און דער זאָגט, אַז עמיצער זאָל איהר אונטערטראָגען אַ בולקע וואָלט ער פֿערדינט אַ מצוה... די אונטערשטע בענק שרייען ס׳זאָל זיין שטילער! נאָר עס העלפֿט ניט, ביז עס פֿליהט אַרויס אויף דער סצענע האָצמאַך, אַ יוד מיט אַ מאָדנע שטריימיל, מיט איין האַלבע באָרד, מיט לאַנגע פּאות כמעט ביז׳ן גאַרטיל, מיט שיך און זאָקען, מיט איבערגעקעהרטע אויגען און מיט אַ האָרב אויף די פּלייצעס. האָצמאַך טראָגט מיט זיך אַ קאָשעק מיט סחורה, לויפֿט אַרום איבער דער סצענע ווי אַ משוגענער און רעכענט אויס, וואָס ער האָט צו פֿערקויפֿען: „בייטשעליך, שטעקעליך! שוועבעליך, מעסערליך! זאָקען פּאַפּירענע! קליידליך קרישטאַלענע! שפּילקעליך, בייוועליך! קויפֿט עפּיס ווייבעליך!“... און טהוט זיך אַלע מאָל אַ חאַפּ ביי די פּאות, אַ שפּרונג און אַ געשריי:

— האָצמאַך, דער רוח זאָל מעך נעמען!...

דער עולם ווערט אַזוי נתפּעל פֿון האָצמאַכען, אַז עס ווערט איין איינליינעניש אויף אַ האַלבע שעה. מע פּאַטשט בראַוואָ, מע שרייט „האָצמאַך!“ מע קלאַפּט מיט די שטעקענס איבער די בענק, מע וויל גאָר נישט אויפֿהערען. האָצמאַך פּרובט זיך איינשטילען דעם עולם; ער שטעלט זיך אַוועק און מאַכט מיט די הענד, הויבט מען אָן נאָך מעהר צו שרייען: „האָצמאַך! אַ טענציל, האָצמאַך!“... פּלוצים...

אייגענטליך האבען מיר געדארפט זיך ניט אבשטעלענדיג אויספרובירען אויך דאס לעצטע מיטעל. דריי מענשען פון דער דעלעגאציע האבען אויך פערלאנגט, מען זאל טאקי פראטעסטירען, ווייל ביי אזא וויכטיגע פראגע, ווי ביי דער איינארדנונג און די איינריכטונג פון די קאלאניעס אויף נייע יסודות, קענען ניט זיין קיין שום פשרות. אבער די דעלעגאציע האט געהאלטען פאר איהר חוב זיך צו שטעלען די פראגע: וואס קען אזא פראטעסט ברייגנען אי פאר דער קאלאניזאציאן איבערהויפט, אי פאר די קאלאניסטען און ארבייטער בפרט. די רעזולטאטען פון אזא טריט האבען געקענט זיין — און דאס האט אויך קיינער ניט אבגעלייקענט — זעהר געפעהרליך. עס איז שווער נביאות צו זאגען, אבער עס וואלט מעגליך געוועזען, אז דאס יונגע בוימעלע פון דער קאלאניזאציאן אין ארץ ישראל, וואלט ניט אויסגעהאלטען דעם שטורם, וועלכען די דעלעגאציע וואלט אויף איהר אנגעבראכט. האבען מיר אבער רעכט אויף אזא טריט און דערהויפט נאך ביי דער אויבען בעשריבענער לאגע? די גאנצע דעלעגאציע, חוץ די דערמאנטע דריי מענשען, האט בעשלאסען, אז אזא טריט דארף ניט געמאכט ווערען. מיט דעמזעלבען גרויסען רוב דעות האט זי אויך בעשלאסען, אז די אינטערעסען פון דער איצטיגער קאלאניזאציאן, וועלכע איז מיט אזוי פיעל מיה און קרבנות אויפגעבויט געווארען, דארפען זיין פאר איהר הייליג און טייער, און אז זי דארף קיין שום זאך נישט טהון, וואס וואלט נור זיי געקענט אנטהון שאדען.

מיט די לעצטע החלטות האט זיך געענדיגט די ארבייט פון דער דעלעגאציע אין פאריז, אבער ניט איהר ארבייט איבערהויפט. דער דעלעגאציע איז געשטעלט געווארען אויף דער אסיפה אין אדעס געוויסע ציעלען, די ציעלען זענען נאך ניט דערגרייכט געווארען, דערום דארף זי אויך ווייטער ארבייטען, כדי די דאזיגע ציעלען צו דערגרייכען. ווי און אין וואס זאל בעשטעהן די ווייטערדיגע ארבייט, דאס דארף די דעלעגאציע בעשטימען, אבער נור די דורכפיהרונג פון די געשטעלטע צוועקען אדער איין אנדער אסיפה קענען די דעלעגאציע בעפרייען פון איהר ארבייט. די דעלעגאציע האט דערום בעשלאסען איהר ארבייט איצט ניט איינצושטעלען, ביז איינער פון די צוויי אנגערופענע תנאים וועט נישט ערפילט ווערען. עס איז נור צו ווינשען, אז וואס גיכער זאל ערפילט ווערען דער ערשטער תנאי.

אין נאמען פון דער דעלעגאציע

פאריז 6/19 מאי 1901. — י. וו. טשלענאוו.

דער פינפטער קאנגרעס.

(פון אונזער וויענער קארעספאנדענטען).

פון א זעהר זיכערער קוועלע האב איך געהערט, אז מען רעכענט דעם הייאהריגען קאנגרעס אבצוהאלטען ניט פריהער ווי אין אקטאבער, נאר גיכער קאן זיין, ער זאל אבגעלעגט ווערען ערשט אויף דעצעמבער, ווייל דער אקציאנס־קאמיטעט וויל ערשט דאן צונויפרופען דעם קאנגרעס, ווען ער וועט שוין האבען בעשטימטע פאקטען אין ערפאלגען. חוץ דעם וויל מען, אז צום קאנגרעס זאל די באנק שוין קענען געעפענט ווערען. דאס פראגראם פון קאנגרעס וועט בעשטעהען פון די דאזיגע פונקטען:

1) די אלגעמיינע לאגע פון די יודען — רעפערענט מאקס נארדוי.

2) בעריכט פון אקציאנס־קאמיטעט — ד"ר קאקעש און ארכיטעקטאר מארמארעק.

3) די פראגען איבער דאס קערפערליכע, גייסטיגע און ווירטשאפטליכע לעבען. דער פונקט צופאלט אין איינעגע טהיילען:

פלוצים האט עפים געגעבען א פאטש מיט די פליגעל, א פליה פון אויבען אראב און א פאל גלייך אויפ'ן ד.וט מיט'ן ווייסען פעדער פון דער דאמע מיט די בריליאנטען. די דאמע הויבט אן פאר שרעק צו חלשען און אין טהעאטער ווערט מיט אמאל א בהלה מיט א געשריי: „געוואלד, יודען, ראטעוועט! ראטעוועט!!" איינער האט א געשריי געטהון: „עס ברענט!" — און מעהר האט מען נישט בעדארפט. ס'איז געווארען א שפרונגעניש איבער בענקליך, א שטופעניש, א קוועטשעניש, א לויפעניש איבער קעפ צו דער טיהר מיט א געשריי: „חאסי וואו ביזט דו?... יענקיל אהער!... רבקה, האלט זיך!... מאטיל, איך שטארב!... ברכה, שריי ניט!... בעני, וואו איז יענטיל... מאמע, אט בין איך, מאמע! מאמע!"...

נאך איין מינוט וואלט פון אונז אלעמען געווארען א תל אין איין כהרף עין. א גליק וואס נח דער שווייצאר פון מיין האטעל איז געפאלען אויף א שכל, און האט אונז אלע אויסגעלייזט פונ'ם טוידט. ער איז ארויפגעשפרונגען אויף א בענקיל און האט זיך אנגערופען צום פובליקום אויף א געמבע:

— שוטים! נאראנים! ליימענע גולמ'ס! גלאטע בהמות! ציגענע בערד! נארישע גארגלען! וויבערשע נשמות! וואס פולדערט איהר? וואס שרייט איהר? וואהין לויפט איהר? אט ווערט פון אייך באלד א פרעושעניצע! טפשים! פאר וועמען האט איהר אייך דא איבערגעשראקען? פאר א נאריש עוף? איהר זעהט דען ניט, אז איין עוף איז אראבגעשפרונגען פון דער „סידעלע"? רב לאזער, וואס שוויגט איהר! שטעלט אן די קישקע!... כלי־זמרים! א רוח אין אייער ט... אריין, א פריילינכס טאדערידעריראדערידעראדערידע!!!

די כלי זמר האפען אב א פריילינכס און דער עולם הויבט זיך אן אויסצוזעצען צוריק אויף די ערטער... איך גנב'ע מיך ארויס פאוואלינקע פונ'ם טהעאטער, האפ אביידיל און היים מע זאל מיך פיהרען אויף דער סטאנציע, אין האטעל טערקאליע". דאס ביידיל העצקעט מיך איבער די שטיינער און שטעלט זיך אב אלע ווייל און העצקעט ווייטער.

— וואס שטעלט איהר זיך אב אלע מינוט? — פרעג איך דעם בעל־עגלה.

דער רוח ווייסט זיי! — ענטפערט ער מיר — וויא! עס האט זיך זיי פערגליסט בעלייכטען אונזער באדריפעטשער בלאטע, האבען זיי אויסגעקלעהרט עפים א מין בעלייכטונג, „לאמטעדערידעמס" אזעלכע, וואס איבער זיי קאן מען נישט פאהרען, מחמת די פערדליך שרעקען זיך פאר די סטאפעס. זיי זענען נישט געוואהנט געווארען ביי אונז מע זאל זיי בעלייכטען, וויא!... אלע מאל, אלע מאל, קלעהרט מען צו א נייע צרה: פריהער א טראמבליק, איינגעזונקען זאל ער ווערען! וויא!... נאכדעם לאמטעדרידעמס אויף צו שרעקען די פערד, און איצטער זאגט מען וועלען זיי שוין פערוועהרען דאס וואסער פון דער גנילאפיאטקע... זיי גראבען עפים ברונענס אזעלכע, און זאגען אז דאס וואסער פון די ברונענס איז בעסער ווי דאס וואסער פון דער גנילאפיאטקע. וויא!... עס וועט זיי, מאלט אייך, העלפען ווי א טוידטען באנקעס, מחמת די וואסערפיהרער זאגען, אז זיי זאלען וויסען דער טוידט זאל זיי זיין וועלען זיי ניט דערלאזען, אז באדרייפעטש זאל טרונקען גאר ברונען־וואסער! וויא!... זיי ווייסע: שוין נאר ניט וואס אויסצוטראכטען, די נגידים ברענען זאלען זיי! מע זאגט אז עס וואכסט יאקבי פון יעהופעץ... די יעהופעצער נגידים פעהלט אפנים נור קאפוועטיג? וויא!... זיי זיצען און ברעכען זיך די מוחות, ווי אזוי נעמט מען צו ביי יודען פרנסה, אויסרייסען ביים ארימאן דעם לעצטען ביסען ברויט פונ'ם מויל... א מיתה מהומה זאל אויף זיי קומען דארטען אין יהופעץ! וויא קינדער, וויא!...

(פארטזעצונג קומט)

א) אלגעמיינער טהייל—רעפענט דער רעדאקטאר פון דער "וועלט" הערר ב. פייוועל.

ב) די הויבונג פון די קערפערליכע קרעפטען — ד"ר שנירער און ד"ר בערנשטיין־כהן.

ג) פאלקסבילדונג און פאלקסערציהונג — הערר מ. ראזענבוים פון מינסק.

ד) יודישע וויסענשאפט און קונסט — ד"ר נאסיג.

ה) די העברעאישע שפראך און ליטעראטור — ד"ר ל. כהן פון וויען.

ו) ווירטשאפטליכע פראגען — ה. ל. מאצקין פון בערלין.—

4) ארגאניזאציאן — ה. ד"ר הערצל מיט רעפערענטען אויך פון אנדערע לענדער.

5) קאלאניאלבאנק — פראפ. בעלקאווסקי פון פעטערבורג.

6) נאציאנאלפאנד — הערר אינזשעניער קרעמעניעצקי פון וויען.

7) די לאגע פון די קאלאניעס אין ארץ־ישראל — ה. ד"ר טשלענאוו.

איינינע פונקטען פון פראגראם וועלען נאך מסתמא געענדערט ווערען. די הויפט־פונקטען וועלען אבער בלייבען.

דער ארט פונם קאנגרעס איז ווידער לאנדאן.

פאליטישע איבערזיכט.

די מלחמה איז געענדיגט. — א פראנצויזישער קאמאנדיר. — דער פראנצויזישער חיל. — דער פראנצויזישער פארלאמענט. — קרעטא און טערקיי.

ענדליך איז ארויס דער בעפעהל פון קייזער ווילהעלם, אז דער דייטשער חיל מיט דעם פעלדמערשאל גראף וואלדערזעע זאלען זיך אומקעהרען צוריק פון חינא אהיים. די פערייניגטע מלוכות לאזען איבער אין פעקין, טיען־טסין און ביי די אייזענבאהנען קליינע אבטהיילונגען פון זייער היל, און די מלחמה קען זיך שוין פון איצט אן רעכענען אין גאנציען פאר איינגעשטילט. עם זענען נאך אפילו איבערגעבליבען איינינע ניט וויכטיגע פראגען, איבער וועלכע עס ווערען נאך געפיהרט פערהאנדלונגען, ווי צום ביישפיעל, אין וויפיעל יאהר זאל חינא אויסצאהלען איהר קאנטריבוציע—אין 30 צי אין 40, אבער אזוי צי אזוי, פאר דעם שלום איז פון די פראגען ניטא מעהר וואס מורא צו האבען. דער חינעזישער קייזער, דער זוהן פון הימעל, גרייט זיך שוין אומצוקעהרען אין זיין הויפטשטאדט פעקין, איבערצונעהמען צוריק די הנהגה פון זיין מלוכה. איבער די איבערגעבליבענע סאלדאטען פון די פערייניגטע מלוכות ווערט געפלאנט צו שטעלען איין פראנצויזישען גענעראל, וועלכער זאל איבערנעהמען איצט וואלדערזעעס שטעל. די פראנצויזען זענען זעהר שטאלץ מיט אזא אויסצייכנונג, חאטש דער כבוד פון אזא שטעל, בעת די מלחמה איז שוין געענדיגט איז זעהר קליין. אלע געדיינקען נאך געוויס, ווי מען האט געלאכט פון וואלדערזעען, וועלכער איז געקומען קיין חינא בעת דער שווערסטער טהייל פון דער מלחמה איז שוין געווען דורכגעמאכט. מען האט אין דייטשען פארלאמענט געזאגט, אז די ארבייט, וועלכע איז איבערגעבליבען וואלדערזעען האט געקענט איבערנעהמען דער ערשטער בעסטער אונטעראפיציר; מען האט ווייטער געזאגט, אז עס איז איין עברה דער כבוד, וואס מען טהוט איהם אן אומזיסט א. ז. וו.—היינט קען מען זיך שוין פארשטעלען, ווי וויכטיג עס קען זיין די ראליע, וואס עס וועט אויטקומען צו שפילען דעם פראנצויזישען גענעראל; נאר די פראנצויזען זענען אזוי פערליעבט אין זייער היל, אז ווי עס קומט נור אן צו ענינים פון זייער ארמעע פערלירען זיי זייער שכל. די פראנצויזען קענען נאך אליץ ניט פערגעסען עלזאס און לאטהרינגען און אין דער ליעבע צום חיל ווילען זיי דערשטיקען זייער טרויער איבער די פערלארענע לענדער און שטארקען די האפענונג אויף נקמה. דער דייטשער קייזער אבער טהוט פון זיין זייט אליץ, וואס עס קען נור איינרוהיגען די פראנצויזען. ביי יעדער שמחה און ביי יעדער צרה, וואס קומט נור איבער פראנקרייך, איז דער קייזער ווילהעלם אלע מאל דער ערשטער, וועלכער דריקט אויס זיין מיטגעפיהל צו דעם גרויסען און איידעלען פראנצויזישען פאלק. אויך איצט ביי א מאהלצייט, צו וועלכען עס זענען געווען פערבעטען פראנצויזישע אפיצירען, האט דער קייזער ווילהעלם בענוצט די געלעגענהייט אום צו האלטען א דרשה איבער די פריינדשאפט, וואס איז געווען צווישען דעם פראנצויזישען און דייטשען חיל אין חינא און האט געטרונקען לחיים פאר דעם פראנצויזישען חיל. דעם קייזער ווילהעלמס רעדע איז פון די מעהרסטען פראנצויזישע צייטונגען פערשוויגען געווארען, אנדערע אבער האבען דערביי דערמאנט, אז פראנקרייך וועט זיך פון עלזאס און לאטהרינגען קיין מאל ניט אבזאגען און אז א געזיכערטער פעסטער שלום צווישען די ביידע מלוכות קען נור זיין מיט דעם תנאי, אז דייטשלאנד זאל צוריק אוועקגעבען די איינגענומענע פראנצויזישע מדינות.

דער חיל נעמט צו פון פראנקרייך פיעל מעהר מענשען ווי אין אלע אנדערע לענדער פון דער וועלט. פון לגאטעס ווייס פראנקרייך ניט, און בעת אויף 1,000 ערוואקסענע מאנסבילען (פון 21 ביז 60 יאהר) געפינען זיך אין פראנקרייך אין דער צייט פון שלום 53 סאלדאטען, קומט אויס אויף דיזעלבע צאהל מענשען אין דייטשלאנד 48 סאלדאטען, אין עסטרייך 34, אין רוסלאנד 33 און אין איטאליען 37. אויף איהר חיל גיט פראנקרייך אוים 320 מיליאן פראנק א יאהר, אויף איהר חיל אין די קאלאניעס 220 מיליאן, אבער די פאטריאטען די אמת'ע און פאלשע קענען זיך נאך אליץ ניט בענוגענען. די קריטיקער זענען מודה, אז פראנקרייך גיט אוים גענוג געלד אויף איהרע שיפען און אויף איהרע קאלאניעס (אויפ'ן פלאט גיט נור ענגלאנד אויס מעהר פאר פראנקרייך), זיי געפינען אבער, אז דער פראנצויזישער חיל אין אייראפא איז צו קליין און ניט גענוג שטארק אין דער צייט פון א גרויסער סכנה. עס ווערט דערום איצט ווידער אגיטירט צו פערשטארקען דעם פראנצויזישען חיל.

דאס געזעץ וועגען די פערייניגען געהט אין גיכען איבער אין סענאט. מען איז זיכער, אז דער סענאט וועט אויך אננעהמען דאס געזעץ, וואס איז שוין פריהער אנגענומען געווארען פון פארלאמענט. אלענפאלס וועלען אויך אין סענאט ניט פעהלען איבער דעם פערייניגסגעזעץ הייסע ויכוחים. אין פראנקרייך איילט מען זיך שויך אונטער. מען רעכענט ·דעם ערשטען יולי צו שליסען דעם פארלאמענט, כדי צו געבען די דעפוטאטען מעהר צייט זיך צוצוגרייטען צו די נייע וויבא־עם.

טערקיי האט נור וואס געענדיגט איהר סכסוך וועגען די פאסטען, פון וועלכען זי האט אזוי מאוס אבגעשניטען, און עס שטעהט איהר שוין פאר א צווייטער סכסוך, וועלכער קען זי ברייגגען אין נאך א שווערערע לאגע. ווי אונזערע לעזער געדיינקען, איז נאך דער גריכיש—טערקישער מלחמה די אינזעל קרעטא געבליבען אונטער טערקיי'ס הערשאפט, די אינזעל האט אבער געקראגען איין אייגענעם פארלאמענט

און פאר אַ גענעראל־גובערנאַטאר פון דער אינזעל איז פון די אייראָפּעאישע מלוכות אויפגעשטעלט געוואָרען דער גריכישער פרינץ געאָרג. עס איז פון אָנהויב אָן שוין קיין ספק ניט געווען, אַז פריהער אָדער שפעטער וועט קרעטא דאָך זיך פערייניגען מיט גריכענלאַנד. די טערקישע רעגירונג האָט לאַנג ניט געוואָלט בעשטעהן אויף אַ גובערנאַטאר פון דעם גריכישען קעניגליכען הויז, אבער זי האָט געמוזט נאָכגעבען דעם פערלאַנג פון אייראָפּא. דעם לעצטען ווינטער איז געאָרג אַרומגעפאהרען איבער אייראָפּאַ און האָט בעזוכט אַלע הויפּטשטעדט. עס איז געווען קלאָר, אַז ער סטאַרעט זיך צו קריגען די הסכמה אויף די פערייניגונג מיט גריכענלאַנד. טערקיי האָט פּראָטעסטירט, האָט מען דאַן דעם צוועק פון געאָרג׳ס נסיעה מיט אַ האַלבען מויל אָבגעלייקענט.

איצט אָבער, אַז די גריכען אין קרעטא האָבען דערזעהן די שוואַכקייט, וועלכע טערקיי האָט אַרויסגעוויזען אין דעם סכסוך איבער די פּאָסטען זענען זיי ביי זיך שטאַרקער געוואָרען און אין פּאַרלאַמענט אָנגענומען אַ בעשלוס צו פעראייניגען די אינזעל מיט גריכענלאַנד. די טערקישע דעפּוטאַטען האָבען פּראָטעסטירט, אָבער די גריכישע דעפּוטאַטען, וועלכע זענען אין אַ גרעסערע צאָהל, האָבען דעם בעשלוס דאָך דורכגעזעצט. דער בעשלוס האָט אַרויסגערופען אין גאַנץ גריכענלאַנד אַ גרויסע התלהבות. וואָס וועט ווייטער זיין, קען מען נישט וויסען. אייראָפּא וועט געוויס זעהן צו העלפען די קריסטען, ווייטער איז אויך קלאָר, אַז די התלהבות וועט גריכענלאַנד איצט צו אַ מלחמה ניט ברייננען, ווייל זי געדיינקט נאָך גאַנץ גוט די גרויסע מפלה, וואָס זי האָט געהאַט פון טערקיי ערשט מיט פיער יאָהר צוריק.

י. ל.

בריעף פון וואַרשוי.

דער ווינטער האָט זיך אַזוי וואהל, אַזוי פיין אויסגעפיהרט...

אין רעדער און רעדליך האָבען מיר אַזוי פיין, אַזוי הויך, אַזוי ערנסט גערעדט; טהייל אפילו מיט התלהבות, מאַנכע האָבען זיך דעם האַלז געריהרט!

און צום סוף ווינטער, אַז מען דערפיהלט, אַז דאָס „רעדלען" ענדיגט זיך, עס געהען די זומערדיגע ימים־טובים — פסח און שבועות, נאָך שבועות וועט מען זיך צושפּרייטען אויף שבעה ימים, ווער קיין אויסלאַנד — אויף די גלעטשער אין דער שווייץ אין צי ערגיץ אין א וואַריס־באָד, ווער אויף זומער־וואהנונגען — אַז מען האָט דאָס דערפיהלט, איז מען געוואָרען פרייער, לעבענדיגער, האָט מען נאָך וויכטיגערע זאַכען בעשלאָסען:

מען מוז עפענען איין אַבטהיילונג פון דער פּעטערבורגער מרבי השׂכלה בישׂראל אין וואַרשוי. און אומר ועושׂה — אויסגעגעבען 7 קאָפּ אויף אַ מאַרקע, און געשריבען קיין פּעטערבורג, געוואָהר צו ווערען, ווי אַזוי מען עפענט איין אַבטהיילונג. איינער האָט גענומען אויף זיך, אהיים געהענדיג, אַריינצוּוואַרפען דעם בריעף אין פּאָסטקאַסטען, און אַ צווייטער — געוואָהר צו ווערען, צי פאַהרט נישט עמיץ פון אונזערע לייט קיין פּעטערבורג, ער זאָל קענען דאָרט איבערשמועסען „פּה אֶל פּה"...

יודישע פאָלקסליעדער געהען פערלאָרען... אין פּעטערבורג האָט מען אויפגעזאַמעלט נור די יודישע ליטווישע, מאַנכע יודיש בעסאַראַבישע; און דאָ אַרום אונז, ווערען די יודיש־פּוילישע פאָלקסליעדער טאָגטעגליך מעהר פערגעסען... מען ווייסט, אַז איינער האָט דאָ אויפגעזאַמעלט, נאָר ער האָט נישט קיין קאַפּיטאַל צום דרוקען, בעשליעסט מען — „זיי זאָלען געדרוקט ווערען!" און צוויי פון דער פערזאַמלונג נעמען אויף זיך, דאָס נייטיגע צו פערשאַפען; עס וועט זיין! עס מוז זיין!

פון דער פאָלקס־פּאָעזיע, דערמאַנט מען זיך אָן פאָלקס־מוזיק, אָן יודישע מוזיק בכלל, — עס דאַרף געשווינט ווערען, עס טאָר נישט געהן לְאִבּוּד, חס־ושלום! אַ זינגער־פעראיין מוז מען מאַכען, טהייל ווילען אַ יודיש־מוזיקאַלישע געזעלשאַפט, אַזוי ווי עס מאַכט זיך אין לאָדז...

און מען האָט ווייטער אַסיגנירט 7 קאָפּ אויף אַ מאַרקע און געשריבען קיין לאָדז; מען דאַרף וויסען, וואָס זיי טהוען דאָרט...

און אַ קלוב דאַרף מען פאַר בעלי מלאכות! און אַ יודישע חברה, וואָס זאָל זאָרגען פאַר יודישע אָרימע מיידליך, זיי זאָלען נישט אַראָבגעהען פון דרך־הישר... עס וועט אפשר העלפען „ווי אַ טויטען באַנקעס", נאָר אַז ז י י מאַכען און נור פאַר זיך — מוז מען זיי ווייזען, וואָס מ י ר קענען!

און ג ל אַ ט אַ יודישען ק ל ו ב דאַרף מען! צוזאַמענקומען זיך אָפען, פריי, און אַ גרויסער עולם; טאַקי רעדען, טאַקי אַלץ פריי און אָפען איבערשמועסען...

צו דעם אַלעם, נאַטירליך, דאַרף מען געלד, — וועט זיין! די רעדליך און רעדער שליעסען זיך אויף פסח, פון שטאָדט אַרויס פאָהרט מען ערשט נאָך שבועות, צווישען פסח און נאָך שבועות איז אַ וועלט מיט צייט, און עס איז דאָ אַ וועלט מיט גבירים, וואָס גיבען געלד, און פיס ברוך־השם האָבען מיר... עס וועט זיין!

נאָר „אַ מענש דענקט און גאָט לענקט"!

פ י ס האָבען מיר און ג ב י ר י ם האָבען מיר, און מען ג ע ה ט צו די גבירים, און מען קלינגט ביי די ט י ה ר ע ן, און מען קלאָפּט אָן ביי די ה ע ר צ ע ר — נאָר שוין גאָר אויף אַ נ ד ע ר ע זאַכען!

פאַר ה ו נ ג ע ר י ג ע בעטעלט מען, פאַר נ ש ר פ י ם...

אין וואַרטע־צימער ביי אַ פערנומענעם גביר טרעף איך מיך מיט אַ רבי׳ל.

ער דאַרף אויך אַ נדבה.

— פאַר הונגעריגע? פרעג איך.

— ניין...

— פאַר נשרפים?

— ניין... עפּיס אַנדערש... אַ י ו ד י ש ע זאַך...

— וואָס פאַר אַ יודישע זאַך?

דאָס רבי׳ל שווייגט.

ווי דער שטייגער איז, לאָזט אַ פערנומענער גביר לאַנג אויף זיך וואַרטען, און צווישען מיר מיט׳ן רבי׳ל מאַכט זיך דערווייל אַ געשפּרעך.

— שלעכטע צייטען, זיפצט דער רב.

— איך האָב געמיינט — פערקעהרט. אַז איהר, רבנים, האָט גוטע צייטען! דאָס וואַסער געהט אויף אייער מיהל! אייער יום־טוב, רבי!

— וואָס איז!

— דער עולם געהט צוריק! אַפּיקורסים ווערען...

— ציוניסטען?

נישט גראַד ציוניסטען; מען ווערט פרום. פּושעי־ישׂראלים טהוען תשובה! מען הויבט אָן צוריק צו גלויבען, צו דאַווענען, צו שלאָגען זיך על־חטא... די פרייעסטע מענשען, די קלוגסטע קעפּ, הויבען אָן קלערען: טאָמיר יאָ...

וואָס מען האָט נעכטען געהאַלטען פאַר אַ שֶׁקֶר שֶׁבִּשְׁקָרִים, ווערט היינט אַ „מוּטָל בְּסָפֵק" — עס קען זיין, זאָגט מען, מעגליך איז אַלץ!

מארגען וועט עס ווערען איין אמת! מען וועט אייך אין אַלעס גלויבען!

— איהר אויך?

— אפשר איך אויך... איך פיהל ביי מיר אויך אַ שנוי...

— למשל?...

— אַט למשל אין איוב׳ן, פלעג איך יונגיל־ווייז נישט גלויבען...

– אַוודאי געהערט: אַ מַאן דְאָמַר: „איוב לא הָיָה ולא נִבְרָא" — אַ משל געווען! האַ? איהר האָט נור דריי גמרא׳ות: איוב איז אַ משל. . עוף וּבִינָה נאַכָלים באפּקורן... אין משיח לישראל... די רעשט האָט איהר אונז איבערגעלאָזט...

— נישט דאָס, רבי! איך האָב נאָך פון די „מאַן־דאמר׳ס" נישט נעוואוסט, עס האָט מיר גלאַט אויסגעזעהן משונה־ווילד...

— דהיינו? איוב׳ס עשירות?

— אָה ניין, רבי! כלבא שבוע האָב איך פאַר מעהר עושר געהאַלטען און דוקא נעגלויבט! ראָטשילד, האָב איך געוואוסט, שטעקט אַריין איוב׳ס מיט כלבא שבוע׳ס עשירות אין וועסטיל־קעשענע אויף הוצאות קטנות, און אַ פאַקט — ער לעבט עד היום... זיינע קאָלאָניעס אין ארץ־ישראל קאָסטען אַוודאי מעהר... און גלאַט — 7000 שאָף, 3000 קעמלען, 500 פאַר אָקסען און 500 אייזעל — מאי כּולי האי? נישט איין פריץ אין דער געגענד האָט אַ גרעסערן אינווענטאַר געהאַט... עס זענען אַרום שטעדטיל רייכערע פריצים געוועזען; די זיהן זייערע האָבען מ׳עהר ויין געטרונקען, און — נאָך מעהר פערגאָסען ווי געטרונקען...

— וואָס דען? (אונגעדולדיג:) דער הימעל, דער בית־דין של מעלה...

— ניין, רבי! איך האָב ישעיה געקענט... גרעסערע און שענערע וואונדער געזעהן...

— (איראָניש) אָדער דער שטן?!

— אויך נישט, רבי! דער שטן, וואָס קומט „משוט בָּאָרֶץ" וואָס קוקט זיך צו, ווי אַ וועלט פיהרט זיך און גלויבט נישט אין צדיקים. איז אַ נאַטירליכע זאַך... „משוט בארץ" — ער האָט אַ סך געזעהן...

איוב׳ס ווייב איז אויך נאַטירליך... אַ יודענע, אַ מויל הָאָט זי, ווילט זיך איהר שעלטען...

— וואָס דען?

— צוויי זאַכען האָבען מיר אויסגעזעהן ווילד!

ערשטענס — וואָס איוב, דער צדיק אין די גוטע יאָהרען, האָט געזאָלט ווערען אַ רשע אין דער שלעכטער צייט! איך האָב גערעכענט — עס דאַרף זיין פערקעהרט: „וַיִשְׁמַן — וַיִבְעַט" שטעהט! אַ פערד, וואָס מען האַלט אין אַ טרוקענער, וואַרימער שטאַל, אויף פריש־שמעקענדיג היי און פין־דורכגעזיפטען האָבער, וויל אויף זיך קיין עול נישט נעהמען, צובריקערט זיך אין צוהאַקט די קאַטש, וואַרפט פון זיך אַראָב, אין דער ערשטער בעסטער בלאָטע אַריין, דעם רייטער... אָבער אַ יודישען וואַסער־פיהרערס, צי אַ יודישען בעל־עגלה׳ס פערד ארבייט מיט אָבגעשיילטע זייטען, שלעפט מיט אונטערגעשלאָגענע, געראַניעטע פיס, וואָס מען מוז, דער פּאָליציי צוליעב, באַנדאַזשירען מיט שטרוי; ביי אַ אומזיסטען שמיין, האָט עס אפילו די העזה נישט אויפצוהויבען דעם קאָפּ מיט די אויסגערונענע אויגען, און אפילו דעם עק, אַראָבצוזאָגען איין איינגעגעסענע פליג פון פלייצע, הויבט עס נישט גערן אויף — זאָל ער עס טהון מיט דער בייטש!

און באמת — אין אונזער שטעדטיל זענען אַלע אָרימע און אָבגעקומענע יודען פרום געוועזען... דער רב מיט׳ן גאַנצען כלי־קדש, מיט אלע מלמדים, מיט אַלע לומדים אין בית־המדרש, מיט אַלע תהלים־זאָגער, משניות־לערנער פון בעלי־בתים — אלע זענען אָרימע לייט געוועזען...

דאָס איז איינס.

צווי טענס האָט מיר משונה־ווילד אויסגעזעהן דער „עד (אָדער עוֹד) זֶה מְדַבֵּר וְזֶה בָּא"! נישט דעם אָטהעם צו חאַפּען, מען גיט קיין צייט נישט אַ טרעהר צו לאָזען — אַ קלאַפּ! אַ בְּשׂוּרָה נאָך אַ בשורה! „שבא" איז בעפאַלען — צוגענומען, גערויבט, נעהרג׳ט; אַ פייער פון הימעל איז אַראָב — פערברענט „די שאָף מיט די יונגען", עס בעפאַלען כַּשדים — ווייטער גע׳גְזַל׳ט, גע׳רצח׳עט.. תוך כדי דבור — אַ פייער פון הימעל! „שאָף און יונגען" פערברענט! איידער מען אָטהעמט אָב — פאַלט איין אַ הויז, אַ ווינד פון אלע פיער זייטען — נאָך אמאל גע׳הַרג׳עט! און אַחֲרֵי כָּל אֵלֶּה — קריגט מען דעם פּאַרך!

— דאָס איז דאָך טאַקי מַעֲשֵׂה שָׂטָן!

— יונגהייט — נאַרהייט! איך האָב עס נערעכענט פאַר שלא כְּדֶרֶךְ הַטֶּבַע! און דער עיקר, געדאַכט האָט זיך מיר אז ווען איך בין איוב, ווען אַזוינס טרעפט זיך מיר, וואָלט איך געוואוסט אז עס איז „שלא כדרך הטבע". איין אָנשטעל, אַ נסיון! איך וואָלט מיך נישט געקראַצט, נישט נעזעצט אויף דער ערד צו רעדען מליצות מיט נארישע חברים... איך וואָלט באַלד געוואוסט, אַז עס איז „לא הָיָה ולא נִבְרָא", אַ חלום...

— און היינט? (ער גע׳ניצט).

– היינט זעה איך, אַזביידע זאַכען, וואָס האָבען מיר יונגיל־ווייז אַזוי משונה׳דיג אויסגעזעהן, זענען מַעֲשִׂים בְּכָל יוֹם...

די צאָהל פין פרומע גבירים און אָרימע אפּקורסים וואַקסט פון טאָג צו טאָג... גבירים פערשטעהען שוין, אז מען דאַרף איינהאַלטען דעם עולם! אז אַ נישט פרומער שכן האָט קיין חשק נישט צו צאָהלען דירה געלד... אַ נישט פרומער בעל־מלאכה הייסט זיך בעסער צאָהלען און פיינער בעהאַנדלען, אַ נישט פרומער ארבייטער רעדט עזות־קייט...

זייט רוהיג, רבי! געהויבען און געקריינט וועט איהר נאָך זיין. אַייער יום־טוב געהט, מען וועט זיך קלאַמערן אָן אייך! איהר וועט אויף גבי׳ים אין פאָדערצימער אזוי לאַנג ווי היינט נישט וואַרטען!

און דער „עוד (אָדער עַד) זֶה מְדַבֵּר וְזֶה בָּא", האָט זיך אויסגעוויזען, איז מעשים בכל יום... מעשה־שטן, נאַר דער שטן, ווי עס זעהט אויס, רודערט היינט מיט די כלים, ער געהט נישט ליידיג.

— דהיינו?

— דהיינו? און ווי אזוי איז געשעהן די לעצטע צייט?

עס האָט זיך אנגעהויבען: עמיגראַנטען פון רומעניען... באָרוויס און נאַקיט און צו פיס זענען זיי ארויס פון גיהנם... וואו אַהין? וואו די אויגען וועלען טראָגען; וואס וועט מען טהון? הונגערן וועט מען, נור ארויס מוז מען! שטאַרבען אייף די וועגען וועט מען, נור אבי נישט ביים רומענער אונטער דער רוטה! איז, נאַטירליך, א געשריי געװאָרען: מען דאַרף זיי העלפען — מען דאַרף געלד!

איינס? — ניין, עס איז צוויי מיט אַ מאל! מען לאָזט נישט די רומענישע יודען זאָלען צושפּרייט און צוזייט ווערען! מען נעמט זיי צוזאַמען — יד ישראל איז אויך געוועזען באָמצע — מען פיהרט זיי צוריק אויף שיפען... אלטע, ווייבער און קינדער וואַרפען זיך בעסער אין ים אַריין. — מאַסען ווילען זיך דאָס לעבען נעמען. — עס

קומט פאליציי, מיליטער — מען לאזט נישט, מיט געוואלט נעמט מען זיי פון די שיפען אראב... און מען דארף ווייטער געלד — דער עולם הונגערט!

מען פריווט זיך צו געוועהנען צו די רומענישע צרות, מען ווישט זיך אויס די אויגען, מען מאכט זיך לייכטער מיט אכזיפצען... נא דיר — א בשורה טובה! הונגער אין בעסעראביען! טויזענדער פאמיליען הונגערן און קרענקען פאר הונגער. געלד דארף מען, געלד! היינט די פועלים אין ארץ ישראל!

— בע!...

— מילא, א מענש איז אויך א מענש! ער איז זיך גובר... א גאט זאך... קלאפט מען איהם א טעלעגראף: בריסק ברענט! א צווייטען: בריסק איז אבגעברענט! א חורבה געבליבען... רייכע מענשען זענען געבליבען אהן העמדער, בעלי־בתים — נאקיט און בלויז. — א חורבה פון איין אלטע, רייכע יודישע קהלה — ראטעווען מוז מען, מען דארף געלד!

און "עד זה מדבר" — געהט ביאליסטאק, פינסק, קישענעוו פאלאצק... אין מיטען ברענען יודישע שטעדטליך אין גאליציען...

— הייסט עס אז איוב איז א משל פאר דער כנסת ישראל...

— אפשר... און אפשר פאר א יודישען גביר... ווארום אלע צרות קומען דאך צו איהם... אפשר מען רופט איהם נור „זשיר פארך" אבער ער איז ריין ווי גאלד, אויף דער ערד זיצט ער נישט, מיט חברים שפיעלט ער אין דערדע און רערט נישט פאר פייער פאר וואסער איבער השגחה פרטית... נאר א קלאפ קריגט ער נאך א קלאפ...

און אז ער וויל זיך אבשאקלען אין גאנצען, אז ער טראכט זיך שוין, מיין דאגה! אלע העלפען קען איך נישט, איינעם יא און דעם צווייטען ניין איז קיין יושר נישט, וועל איך בעסער זיין א „ווארשויער יוד" און נישט מישען זיך אין פ ר ע מ ד ע געשעפטען, נאך איבער דער גרעניץ! אז ער שטארקט זיך שוין יא דאס הארץ און וויל עס טהון, און נעמט שוין דעם „קוריער ווארשאווסקי" אין האנד אריין (פאר'ן „הצפירה" צי „המליץ" האט ער היינט מורא, די ידיעות, רחמנא ליצלן!), דעם „קוריער ווארשאווסקי" וואס רעדט נישט א ווארט פון „פרעמדע" זאכען פון „איבער דער גרעניץ", און וויל שוין געוואהר ווערען דעם אמת, צי ט־אגט דדאנא ציניין, ציוועט זי אמאל טראגען, צי וועט זיין א גט... נא דיר! א גרויס ארטיקעל וועגען הונגער! וואס ווייטער! נישט ו ו י י ט ע ר, נאר נעהנטער — דא, דא אין פוילען! עס איז נישט געראטהען, עס ווייזט זיך א שלעכט יאהר, זעהר א שלעכט יאהר — א הונגער!

— עה! גאט וועט העלפען!

— דאס איז קיין שאלה נישט, רבי! גאט וועט אוודאי העלפען א שאלה איז דא איין אנדערע!

ווי איז דער דין, רבי, צי א הונגעריגער בעל הבית למשל, אין בעסעראביען וואס האט אויף שבת קיין פלייש און קיין פיש; קיין וויין אויף קדוש, קיין חלה אויף „המוציא", ממש קיין שטיקיל ברויט אין מויל אריין צו נעהמען... צוויי קאפיקים א טאג קריגט מען פון אדעסער קאמיטעט און דאס האט אויך פערפעהלט, צי אזא בעל הבית, איז מחויב זיך צו זעצען צום טיש און זינגען זמירות?

אוודאי... כשם שמברכין על הטובה... א בפירו'שע גמרא!

— און "צור משלו אכלנו" אויך?

— וואס גראד "צור משלו אכלנו?

— דארט שטעהט: שבענו והותרנו... דארט שטעהט תרנגלים מפוטמים...

דער רב ענפערט ווייטער נישט.

ישראל שווערגעמוטה.

יודישע שטעדט און שטעדטליך.

נייע צדקה־חברות. וואו איז דאס געלד? ווארשאווער בעלי בתים. א „דייטשע" לויה.

צו מיין וואהנונג איז צוגעפאהרען א קארטע און עס זענען אריינגעקומען צוויי פיינע הערען.

— צו א יודישען שרייבער מיט א קארטע? האב איך מיך געוואונדערט.

— מיר האבען צו אייך, הערר אמת, א ביטע: מיר מאכען א נייע צדקה־חברה, ווילען מיר אייך פארלעגען איהר זאלט זיך פערשרייבען אלס מיטגליעד פון דער חברה—אין גאנצען דריי רובל א יאהר.

— א, א, אודאי א חברה אויף צו העלפען ארימע לייט, די ברעסטער נש־פים אדער די בעסאראבער הונגעריגע, האב איך אנגעהויבען טרעפען, דערמאנענדיג זיך, ווי די יודישע צייטונגען הערען ניט אויף צו שרייען הילף פאר די אומגליקליכע.

— א ניין, די ברעסטער האבען זיך שוין געוועהנט צו ש־פות ווי די פאזשארנע, און די הונגעריגע האבען אין א צייט פון דריי יאהר זיך שוין אויך צוגעוועהנט צו הונגערען, אלעס איז אין לעבען א געוועהנונג; ביטער איז נעביך די, וואס האבען זיך איינגעוועהנט צו אלעס גוטס און דארפען חס ושלום, די שעה זאל ניט זיין, לעבען אין ארימקייט. מיר מיינען די באנקירען, אקציאנערען, בירזשעוויקעס, דיסקאנטערען און וואכערניקעס, אלע, אלע וואס האנדלען מיט געלד און מיט ווערטה־פאפיערען. פאר זיי, פאר אונזערע קאלעגען (מיר זענען אויך באנקירען) ווילען מיר מאכען א צדקה־חברה, אז ווען די פון אונז וועלען חס ושלום אריינפאלען אין ארימקייט, זאל די חברה זיי העלפען אין דער נויט, כדי זיי זאלען מיט ווייב און קינדער ניט שטארבען פאר הונגער.

— וואס קעהר איך זיך אן מיט באנקירען, מיט אייערע קאלעגען, וואס איך זאל דארפען צאהלען דריי רובל א יאהר, איך בין ב"ה ניט קיין באנקיר און ניט קיין אקציאניער.

— וואס הייסט, איהר קעהרט זיך גאר ניט אן? ערשטענס ווי האט איהר אין אייער לעבען ביי זיי אמאל ניט דיסקאנטירט א וועקסעל, געשיקט איין אנווייזונג, געקויפט און פערקויפט, אדער פערזעצט א בילעט, טיש־זילבער אדער שטובזאכען און צווייטענס אלס מענשענליעבהאבער וועט איהר גלאט האבען א מצוה אונטערצוהעלפען אונזער חברה. איהר ווייסט ניט ווי דאס אומגליק איז גרויס און שרעקליך: היינט איז מען א באנקיר, איין אקציאנער, א דיסקאנטער, מען ווארפט מיט געלד, מען פאהרט אין קארעטען, מען לויפט אין אויסלאנד, מען וואהנט אין פאלאצען, אומעטום קנאקט מען מיט דער בייטש, מען איז געוועהנט צו אלעס גוטס אויף דער וועלט, אלע פערגעניגען פון דער וועלט פערשאפט מען זיך, און נאך אזא לעבען איז מען ניט זיכער אז מארגען זאל מען ווערען פעראריםט און ניט האבען קיין שטיקיל ברויט. מילא ביי שטענדיגע ארימע לייט, וואס זענען אייביג געוועהנט צו נויט, איז נאך דאס אומגליק ניט אזוי גרויס, אבער שטעלט אייך פאר אזוינע מענשען, אזוינע מענשען... און קיין ברויט ניט... שטעלט אייך פאר...

און דאָס קומט פאַר היינטיגע צייטען גאַנץ אָפּט, אַזוי פיעל באַנקראַטען, די פערשאַלטענע בירזע מיט די גליקליכע פּאַפּיערען וואָס פאַלען, קיינער, קיינער פון אונז איז היינטיגע יאָהרען ניט זיכער, אַז מאָרגען זאָל מען ניט אַריינפאַלען אין די גרעסטע נויט.

די צוויי באַנקירען האָבען געהאַלטען אַזאַ ריהר־ענדע רעדע, אַז עס האָט מיר פערנומען דאָס האַרץ, און איך האָב זיך פערשריעבען אַלס מיטגליעד.

ווי די באַנקירען האָבען זיך מיט מיר פריינדליך און דאַנקבאַר געזעגנט, איז צוגעפאָהרען אַ צווייטע קאַרעטע, נאָך אַ שענערע, און עס זענען צו מיר אין וואָהנונג אַריינגעקומען נאָך פיינערע צוויי הערען ווי פריהער.

— ווידער קומט מען צו מיר מיט אַ קאַרעטע, האָב איך זיך נאָך מעהר געוואונדערט.

מיר האָבען צו אייך, הערר אמת, אַ ביטע — האָבען זיך די צוויי הערען אָנגערופען — מיר מאַכען אַ נייע צדקה־חברה, ווילען מיר אייך פאָרלעגען, איהר זאָלט זיך פערשרייבען אַלס מיטגליעד פון דער חברה — אין גאַנצען דריי רובל אַ יאָהר...

— געוויס אויפצוהעלפען נשרפים און די אומגליקליכע הונגעריגע, זעהר שען. טרעף איך איצט שוין אויף זיכער.

— אַ ניין, מיר מאַכען אַ צדקה חברה פאַר אונז פאַבריקאַנטע און זאַוואָדטשיקעס...

— איך פערשטעה אייך ניט, האָב איך זיי געענטפערט מיט גרויס פערוואונדערונג — איהר ווילט מאַכען אַ צדקה־חברה פאַר אייערע גרויסע און קליינע פאַזנאַנסקעס, שייבלערס, זילבערשטיינס, בראָדסקעס און דערגלייכען, דאַן ווען אויף אייך ליגט אַ חוב צו מאַכען אַ חברה צו העלפען די נשרפים און די הונגעריגע, ווייל גור אַזוינע ווי איהר קענט העלפען אין אַזוינע גרויסע אומגליקען.

— פערשטעהט איהר, האָבען די צוויי פאַבריקאַנטען געענטפערט — טאַקע איבער די נשרפים, די הונגעריגע, איבער די באַנקראָטען, איבער דעם קריזיס, דאַרפען מיר אָנהויבען פאַר זיך זאָרגען. וואָס וואונדערט איהר זיך אַזוי, שוין זשע מיינט איהר אַז מיר האָבען פאַבריקען מיט זאַוואָדען, וואָס מאַכען גרייטע געלד; מיר פאַבריקאַנטען אַרבייטען טוך, באַוועלנע, וואָהלענע און אַנדערע סחורות, די זאַוואָדען אַרבייטען אויס צוקער א. ד. ג. די אַלע ברעסטער, פינסקער, קישיניאָווער, אַקערמאַנער, באַבריניצער, בענדערער, פאַלעשטער, טעלענעשטער און אַנדערע יודען פון די שטעדט און שטעדליך קויפען ביי אונז אַוועק די פאַבריקאַציאָן און אַרבייטען טאָג מיט נאַכט, ווינטער אין דער קעלט, זומער אין די היטצען, זיי קריכען פון דער הויט, לעגען זיך אין דער לענג און אין דער ברייט אונזערע סחורות צו פערקויפען. אַזוי אַרבייטען זיי אין די שטעדטליך טאָג מיט נאַכט, חדשים, יאָהרען לאַנג, ביז מיר קומען צו קאַפּיטאַלען פון צעהנער טויזענדער, הונדערטער טויזענדער, מיליאָנען. אָבער אַז ווען די שטעדטליך האָבען אָנגעהויבען אַזוי אָפט ברענען אָדער הונגערען, אַז מען ווערט אַזש געשוואָלען פאַר הונגער, ווי זשע קענען זיי ביי אונז קויפען און וואָס זשע זאָלען דאַן טהון אונזערע פאַבריקען מיט די גרויסע זאַפּאַסען סחורה. מיר לעבען אַזוי אויך פון גרייטען רובל, יעדע זאַך האָט אָבער אַ דנאָ. איהר זאָגט מיר זאָלען זיי העלפען, דאַכט זיך אַז עס איז גענוג פון אונזערט וועגען וואָס מיר וואַרטען מיט די וועקסלען — פערלענגערען זיי די צאָהלונגען... בערעכענט נור אונזער לאַגע, אייביג קען מען ניט עסען פון גרייטען רובל, אונזער לאַגע אין דער נויט איז פיעל ערגער ווי די קליין שטעדטילדיגע סוחרים׳ליך, זיי זענען שוין צו דער נויט געוועהנט, אַ געוועהנונג...

די פאַבריקאַנטען האָבען גערעדט מיט אַזוי פיעל האַרץ און מיט אַזאַ רחמנות פנים, אַז עס האָט מיך גערירט ביז צו טרעהרען און האָב זיך פערשריעבען פאַר אַ מיטגליעד...

*

דאָס אַלעס איז געשעהן מיט מיר נאָך דעם, ווי איך האָב איבערגעלעזען אין וואַרשאַווער צייטונגען, אַז אין וואַרשאַ ווערט אַ נייע „צדקה־חברה" אויף צו העלפען אין דער נויט די וואַרשאַווער בעלי בתים, וואָס האָבען אייגענע הייזער...

צווישען די בעלי בתים, וואָס האָבען הייזער אין וואַרשאַ, שרייבען די צייטונגען איז אַ העלפט יודען.

און כדי די חברה זאָל זיך פיהרען אין אָרדענונג, ניט אַ שכל־דיגע עצה דער „וואַרש. דנעווניק", זאָל מען אין דער חברה נישט אַריינגעהמען קיין יודישע בעלי בתים.

איהר הערט! יודישע קאַפּיטאַלען האָט מען בעגראָבען אין מעהר ווי אַ האַלב הייזער, וועלכע בעשיינען די וואַרשאַווער גאַסען ווי אין די שענסטע אייראָפּעאישע שטעדט. טויזענדער יודישע נגידים, פערמעגליכע מענשען וואָס האָבען זיך פון יאָהרעלאַנגער אַרבייט ערוואָרבען קאַפּיטאַלען אָדער עס גערירש׳עט פון עלטערן, האָבען דאָס אַלעס בעגראָבען אין די וואַרשויער הייזער און אַליין מיט זייערע ווייבער און קינדער זענען זיי אָהן ברויט, און נאָך בעלי חובות געבליבען. אָט די יודען טאָרען ניט געהאָלפען ווערען פון דער חברה, וואָס מען מאַכט פאַר די בעלי בתים, וועלכע האָבען הייזער אין וואַרשאַ!

דאָס האָט איהר אייך נומער איינס. נאָר נומער צוויי וויל איך אייך דערצעהלען, אַז ווען איך האָב זיך דערוואוסט, דאָס פאַר די וואָס האָבען אייגענע פינפשטאָקיגע הייזער מאַכט מען אַ צדקה חברה, אַ הילפס־קאַסע, בין איך געוואָרען אויסער זיך: וואו זשע איז דאָס געלד, צו אַלדע שוואַרצע יאָהר, אַז ביי קיין ליטעראַטען איז קיין געלד ניט דאָ, ביי לעהרער, פריקאַשטשיקעס, סוחרים און ביי די שכנים, וואָס דאַרפען צאָהלען דירה געלד איז אויך ניט דאָ? און מיר, געהענדיג אין גאַס און קוקענדיג אויף די שענע פיעל שטאָקענדע הייזער, אויף די פאַלאַצען, טראַכטען זיך אַמאָל: אָט ווער עס זענען די גליקליכע אויף דער וועלט! — האָבענדיג אַ אייגען הויז, וואָס טרעפט אָן אַ פערמעגען פון אַ גאַנץ קליין יודיש שטעדטיל.

איך האָב אַ זיפץ געטהון, וואָס מיר האָבען דערלעבט אַזוינע פינסטערע צייטען, אַז אפילו פאַר בעל בתים פון הייזער דאַרף מען מאַכען צדקה־חברות.

— גאָט ווייס, וואָס נאָך פאַר אַ שרעקליכע צייטען מיר וועלען חס ושלום דערלעבען, האָב איך מיט שרעק געטראַכט. מיר איז שוין גאַנץ גלייך אויסגעקומען, וואָס מען מאַכט צדקה חברות פאַר באַנקירען מיט פאַבריקאַנטען.

דער שרעק האָט מיך אַזוי אַרומגעכאַפּט, אַז ווען איינער קלינגט אָן ביי מיר אין וואָהנונג, ווייזט זיך מיר אויס, אַז אָט קומען אַריין צוויי מענשען מיט אַ פּאַטשיילע אין דער האַנד און זאָגען מיר:

— זייט אַזוי גוט און שענקט אַ נדבה פאַר די פאַזנאַנסקעס, וואַוועלבערגס, בראָדסקעס א. ז. וו.

איך זאג אייך, אז אין די איצטיגע שענע שטילע לויטערע זומער־נעכט, טראכטענדיג פון היינטיגע ביטערע צייטען, קען מען אריינפאלען אין די גרעסטע מרה שחורה.

איין טרייסט איז דא, וואס ווי באלד מען האט שוין אנגעהויבען איינפהירען הילפס־קאסעס פאר בעלי בתים פון הייזער, אפשר וועט מען שוין קומען דערצו אויך, צו מאכען א הילפס־קאסע פאר יודישע ליטעראטען, וועגען וועלכע אונזערע צייטונגען רעדען זיך אב דאס הארץ און עס העלפט ווי איין ארבים אין דער וואנד.

נאך אייןווארט וועגען די בעלי בתים, וואס האבען הייזער אין ווארשא.

ניט פאר קיינעם געדאכט, בין איך ניט לאנג געוועזען אויף א „דייטשע" לויה און צווישען די פיעל קרענצע, וואס זענען געלעגען אויף דער מטה, דאב איך אויף א ווייסען זיידענעם באנד איבערגעלעזען די ווערטער מיט שווארצע בוכשטאבען: „פון א הויזבעזיצער". ווען איך האב געפרעגט, פאר וואס האט דער מת פערדיענט דעם קראנץ, האט מען מיר געענטפערט, אז דער איז געווען דער איינציגער שכן אין הויז, וואס פלעגט דעם בעל הבית צאהלען פינקטליך דירה געלד. אט מיט וואס מען קען היינטיגע יאהרען פערדיענען א קראנץ!

א מ ת.

די יודישע וועלט.

עסטרייך. — דער עסטרייכישער ציוניסטישער קאמיטעט רופט צו־זאמען איין אלגעמיינע ציוניסטישע אסיפה פון די גאליצישע פעריינען אויף דעם 16 און 17 יוני. די הויפט ארבייט פון דער אסיפה וועט זיין צו פערבינדען די גאליציאנער חברות מיט דער געזאמט ארגאניזאציאן פאר עסטרייך. פארלייפיג זענען פאר די אסיפה בעשטימט געווארען די פאלגענדע פונקטען.

1) די לאגע פון די יודען אין גאליציען. רעפערענט דר. ד. מ א ל ץ, לעמבערג. 2) בעריכט איבער דעם איצטיגען שטאנד פון ציוניזם אין גאליציען, רעפערענט דר. ר א ז ע נ ה ע ק, קאלאמעא. 3) ארגאניזאציאן. רעפ׳ דר. מ. ב ר ו י ד ע און דר. װ א ה ר ה א פ ט י ג. 4) אגיטאציאן. רעפ׳ דר. י א נ א ס און דר. ק א ר נ ה י י ז ע ר. 5) צייטונגען. רעפ׳ דר. ש ר י י ב ע ר און מ. ב ו ב ע ר. 6) די לאגע פון די קאלאניסטען און ארבייטער אין ארץ־ישראל. רעפ׳ דר. ר א פ א פ א ר ט און א. ש ט א נ ד. 7) די העברעאישע שפראך. רעפ׳ ל. ט ו י ב ע ס.

— ד ע ר ה י ר ש ־ פ א נ ד א י ן ג א ל י צ י ע ן. אויס דעם יעהרליכען חשבון פון דעם באראן הירש׳ס שול פאנד אין גאליציען זעהט מען, אז אין דער צייט פון 1 סעפטעמבער 1899 ביז דעם 31 אויגוסט 1900 זענען געוועזען אין די 50 שולען פון הירש פאנד 9934 שילער און 234 לעהרער. אויסגעגעבען האט מען אויף אויסצוהאלטען די שולען 398,847 קראנען און אויף קליידונג און עסען פאר די ארעמסטע שילער 90,551 קראנען. אין 29 שולען זענען געוועזען אווענדקורסען מיט 1496 שילער, וועלכע האבען געקאסט 5950 קר׳. סך־הכל זענען געוועזען די הוצאות 495,350 קר׳. אויסערדעם האט די באראנעסע הירש אבגעזאגט $1\frac{1}{2}$ מיליאן פראנק, וואס די פראצענטען פון זיי זענען געגע־בען געווארען אויף קליידער און עסען פאר קינדער און אויך אויף גרינדונג פון 4 שולען צוצוגרייטען דיענסטמיידליך און 4 שולען צו לערנען הויזווירטשאפט.

— ענדע 1900 יאהר איז געוועזען אין וויען 1,674,987 איינוואהנער און פון זיי 146,926 יודען. אין בודאפעסט איז צו דער זעלבער צייט געוועזען 703,448 איינוואהנער און פון זיי 166,198 יודען

*

רוסלאנד. — װ א ס ז א ל מ ע ן ט ה ו ן מ י ט ק א ר א ב ק ע ר ע ס ט ע ן? די חערסאנער אופראווע האט געשיקט 250 רובל פון די קאראבקע־רעשטען פאר די נויטבעדערפטיגע אין קריוואראג. בכלל האט מען פונאנדערגעטהיילט פון קאראבקער געלד היינטיגס יאהר צווישען די נויטבעדערפטיגע אין חערסאן 500 ר׳, נאוואוואסילקאווא — 834 ר׳, בערעזנעגאוואטאע — 100 ר׳, נאווי־בוג — 300 ר׳, קריוואיראג — 250 ר׳.

דער „וואסחאד" בעמערקט וועגען דעם מיט רעכט, אז עס וואלט געוועזען א יושר, אז אויך אנדערע יודישע קהלות, וועלכע פערמאגען גרויסע קאראבקע־רעשטען, זאלען זיי אוועקגעבען פאר די הונגעריגע.

— דער בעקאנטער גרינדער פון „ארטעלען" ה׳ לעוויטסקי האט אין דער צייט פון אסיען 1900 ביז היינט געגרינדעט 32 ארטעלען מיט 700 מיט־גליעדער אין חערסאנער גוב׳. פון זיי זענען נור 11 ארטעלען רוסישע, און די איבריגע בעשטעהען אין גאנצען פון יודען.

— די חברה „טרוד", וועלכע האט דעם צוועק צו פערברייטען צווישען די אדעסער יודען דאס לערנען פון מלאכות, האט בעקומען 15,000 רובל אלס שטיצע פון דער חברה יק״א.

— דער סענאט האט קאסירט דעם פסק פון דער אדעסער סודעבנער פאלאטע וועגען פאגראם פון יוני 1900 דערפאר. ווייל די פאלאטע האט גע־פונען פאר איבריג צו געבען דעם בעשעדיגטען טאבאק־פאבריקאנט העלמאן איין ציינגים אויף ארויסצונעהמען פון אקציז ידיעות, וויפיעל עס האט זיך געפונען אין פאבריק סחורה פאר דעם פאגראם און דורך דעם האט העלמאן ניישט גע־קענט בעווייזען, ווי גרויס עס איז געווען זיין שאדען.

— דער „ווארש׳ דניעוו" איז מודיע אז אין ב ר י ס ק האט מען ארעס־טירט 60 מענשען, און דארונטער איינעגע פרויען, אויף וועלכע עס איז געפא־לען א חשד, אז זיי האבען אונטערגעצונדען.

*

דייטשלאנד. — דאס „ב ע ר ל י נ ע ר ט א ג ע ב ל א ט" איז מודיע, אז די דייטשע טאמאזשנעס, וועלכע ליעגען נעבען דער רוסישער גרעניץ, הא־בען בעקומען א בעפעהל, אז פון 1־טען מאי זאלען זיי נישט דורכלאזען איבער די גרעניץ אויף „האלבפעסער" סיי רוסישע, סיי דייטשע יודען, וועלכע וואהנען נעבען דער גרעניץ.

*

פרס. — דער פערסישער שאך האט געשענקט 10,000 רובל פאר די יודען, וועלכע האבען געליטען פון פאגראם אין ט ע ה ע ר א ן מערץ 1901. דאס געלד איז איבערגעגעבען געווארען דעם פארשטעהער פון דער „אליאנס", בשעת ער האט זיך פארגעשטעלט דעם גרויס־וויזיר, כדי צו בעדאנקען איהם פאר זיינע בעמיהונגען איינצושטילען דעם פאגראם.

*

אמעריקא. — דער קאמיטעט פון דער „יודיש אמעריקאנישער היס־טארישער געזעלשאפט" האט בעשלאסען צו מאכען דעם קומענדען ווינטער אין ניויארק א יודיש היסטארישער אויסשטעלונג. דער צוועק פון דער אויסשטעלונג איז צוזאמענצוקלויבען אלע היסטארישע זאכען און דאקומענטען, וועלכע האבען א שייכות צו דער יודישער געשיכטע אין אמעריקא פון אנפאנג אן, למשל די בריעף צו די שפאנישע מאראנען, די בריעף פון וואשינגטאן צו די יודען, ביל־דער. פארטרעטען פון בעריהמטע יודישע מאלער אין אמעריקא, פאטאגראפיעס און בילדער פון אמעריקאנישע שולען און צדקה־חברות, ביכער פון אמעריקאנער מחברים וועגען יודען א. ז. וו. די הכנות צו דער אויסשטעלונג האבען זיך שוין אנגעהויבען.

*

בראזיליען. — ד ע ר צ י ו נ י ז ם. דר. נ א ר ד ו י האט בעקומען א בריעף מיט א נדבה פון 150 פראנק אויס מ א נ י ק א ר ע אין ב ר א ז י ל י ע ן. דער שרייבער פון בריעף ה׳ משה כהן נאטאריוס אין מאניקאריע איז מודיע, אז אין פאריגען פורים האט ער צוזאמענגענומען פון דער יודיש פארטוגיעזישער קאלאניע (אמאליגע אויסוואנדערער פון פארטוגאל) אין מאניקארע 150 פראנק אויף ציוניסטישע צוועקען און בעט, אז מען זאל איהם צושיקען ספרים איבער דעם ציוניזם.

פערלארען דעם קול.

אין קלעמענקער גרויסען בית־המדרש איז שוין געוועזען ענדע פון דעם וואכענדיגען דאווענען. דער שטעדטילשער חזן, וואס זינגט יעדע תפילה, אפילו ביחידות, און בלייבט דעריבער שפעטער, האט שוין צו־זאמען נעלעגט דעם טלית און האט אונטערגעברומט מיט א ניגון דעם „יום". די עטליכע לעצטע ווערטער פון „יום" האט ער אויסגעלאזט חזנ׳יש הויך:

הוּא יְנַהֲגֵנוּ עַל מוּת".

אין דעם לעצטען ווארט „מות" האט ער, ווי זיין שטייגער איז, געוואלט מאכען א קונץ ארויפחאפען זיך גאר אויף דער הויכער אקטאווע, נאכדעם ארעבלאזען זיך נידריג און טאקי באלד ווידער צו־ריק אין דער הויך, עס האט זיך איהם אבער ניט איינגעגעבען, דער טאן האט זיך פערטשעפעט אין האלז און עס איז ארויס ניט „דאס".

ער האט זיך דערשראקען, און דערשראקענערהייט האט ער זיך אומגעקוקט, צי שטעהט ניט ווער נאהענט נעבען איהם; אז ער האט

נעבען איהם דערזעהן דעם אַלטען העניך'ן, איז זיין שרעק קלענער געוואָרען, ער האָט געוואוסט, אַז העניך איז טויב.

געהענדיג אַהיים מיט'ן טלית און תפילין אונטער'ן אָרעם, האָט איהם דער ניט נגראַטענער „מות" אין די אויערען געקלונגען און עס האָט איהם געמאַכט טרויריג.

— צו אַלדע שוואַרץ־יאָהר ! האָט ער געמורמעלט — דאָס האָט נאָך ביז אַהער ביי מיר קיינמאָל ניט געטראָפען.

ער האָט זיך אָבער באַלד דערמאָנט, אַז פאַר צוויי וואָכען „שַׁבָּת־מְבָרְכִים", בעת ער האָט מיט די מְשׁוֹרְרִים אין בית־מדרש פאַר'ן עמוד נעדאַוונט, האָט איהם כמעט דאָס איינענע געטראָפען ביי'ן „שְׁמַע יִשְׂרָאֵל" אין דער קדושה, ווען ער האָט אַליין זיך צעזונגען „הוּא אֱלֹהֵינוּ". צום גליק האָט דאָס קיינער ניט בעמערקט. אַלענפאַלס האָט איהם דער „בַּאַס" דערפון ניט געזאָגט.

און די ערָאינערונג פון פאַר־צוויי־וואָכעדיגען ניט געראָטענעם „שְׁמַע יִשְׂרָאֵל" און דער היינטינער „על מות" ביהידות, האָבען זיך צוזאַמענגעמישט און האָבען זיך אָוועקגעלעגט ווי אַ שווערער שטיין אויפ'ן האַרץ.

איהם האָט זיך געוואָלט געהענדיג פרופען נעהמען נאָך אַמאָל דעם טאָן, נאָר גראַד איז די גאַס פול געווען מיט מענשען, און ער האָט זיך געשטאַרקט איינצוהאַלטען זיך, ביז ער וועט אַהיימקומען, ער האָט אָנגעהויבען מאַכען ניט נאָך זיין געוואוהנהייט גיכע טריט, און עס האָט אויסגעזעהן, ווי ער אַנטלויפט פאַר עמיצען.

אַז ער איז אַריין אין שטוב, האָט ער שטיל, אָהן אַ גוטמאָרגען אָוועקגעלעגט דעם טלית און אַברוהענדיג זיך אַביסיל פון גיכען גאַנג האָט ער זיך גענומען צום זינגען.

הוא ינהגנו על מות !

— שוין, האָסט קיין צייט ניט ! דער טאָג איז דיר קליין ! האָט זיך די הַזַנ'טע צובייזערט — עס גרילצט אַזוי אויך אין די אויערען.

— ווי הייסט עס גרילצט ? האָט דער חזן דערשראָקען אויסגעשטעלט די אויגען — איך נעהם אַ טאָן און דו זאָגסט – עס גרילצט, וואָס הייסט—עס גרילצט ?...

ער האָט אויף איהר געקוקט מיט תחנונים, זיינע בליקען האָבען שטום גערעדט : האָב רחמנות ! זאָג ניט אַז עס גרילצט, ווארום אויב עס גרילצט, בין איך אומגליקליך, עקט זיך מיין לעבען !... נאָר די חזנ'טע איז געווען צו פיעל פערטהון און צוטראָגען מיט'ן אָנבייסען, אַז זי זאָל קענען מיטפיהלען און פערשטעהן, וואָס עס טהוט זיך מיט איהר חזן, און זי האָט זיך נאָך מעהר צושריען :

— אודאי גרילצט ! וואָס דען ? איך ווער פערטויבט ; מילא, אַז דו זינגסט נאָך צוזאַמען מיט די זינגער, מוז איך אויסשטעהן, אָבער איצטער אַליין... וואָס ?...

דער חזן איז געוואָרען בלאַס, ווי קרייד, ער האָט קוים אויסגערעדט :

— גרונע, וואָס ביזטו משוגע ? וואָס רעדסטו ?

— וואָס טהוט זיך הַיינט מיט איהם ? — איז שוין גרונע פון געדולד אַרויס — גענוג דיר שוין צו מאַכען זיך נאַריש, געה וואַש זיך עסען.

עסען האָט זיך דעם חַזָן נישט געוואָלט, נאָר ער האָט זיך בעטראַכט, אַז צוליעב אַ רפואה מוז ער עסען, ניט עסען וועט נאָך ערגער זיין, און ער האָט זיך געוואַשען.

די „המוציא" האָט ער געמאַכט הויך און חזנ'יש בעזונגען און געקוקט אויף דאָס ווייב, צי בעמערקט זי ווידער עפּיס ניט, נאָר דערויף האָט שוין דאָס ווייב גאָר נישט געזאָגט און דאָס האָט דעם חזן בערוהיגט.

— מיר דאַכט זיך נור, מיר דאַכט זיך נור... האָט ער זיך געטרייסט, ס'איז ווערט איין שפיי ! ניט אַזוי גיך פערלירט מען דעם קול !

ער האָט זיך אָבער דערמאָנט, אַז איהם איז שוין פערציג יאָהר און ביי'ן חזן, מאיר ליעדער, האָט עס געטראָפען פונקט אין דער צייט...

דאָס איז געווען גענוג, ער זאָל זיך ווידער אָנהויבען שרעקען.

ער האָט אַראָבגעלאָזען דעם קאָפּ און האָט זיך טיעף פערטראַכט, און באַלד האָט ער אויפגעהויבען דעם קאָפּ און אַ שטאַרקען געשריי געגעבען :

— גרונע !

— שאַ, וואָס איז ? וואָס שרייסטו, ווי ניט מיט דיין קול ? האָט גרונע צולויפענדיג, זיך געבייזערט.

— אוי, לאָז מיך לעבען ! האָט זיך דער חזן געבעטען — וואָס רעדסטו „ניט מיט מיין קול" — מיט וועמעס קול רייד איך דען ?... הא... וואָס ווילסטו פון מיר ?... —

אין זיין קול האָבען זיך ווי טרערען געהערט.

— דו ביזט היינט טאַקי משוגע, טשעפעסט זיך צו... נו וואָס ווילסטו.

— קאָך מיר אָב אַ פאָר שיטערע אייער, האָט דער חזן שטיל געבעטען.

— נאַ דיר אַ נייעם יום־טוב ! האָט זי זיך ווידער צושריען. אין מיטען מיטוואָך—אייער ! דאַרפסט דען שבת „דאַוונען" ? עס איז איצטער אַזאַ יקרות—אַ פינפער איין איי.

— גרונע ! האָט דער חזן געפאָדערט — עס מעג זיין אַ רובעל איין איי, צוויי רובעל, פינף רובעל, הונדערט רובעל, הערסט ! קאָך מיר אָב צוויי שיטערע אייער און רעד נישט !

— ביזט ו אָך טאַקי אַ גרויסער פערדיענער ! האָט זיך גרונע געקרימט.

— דו מיינסט שוין טאַקי, אַז אויס !... האָט דער חזן זיך געשטאַרקט — ניין גרונע !...

ער האָט איהר געוואָלט זאָגען, אַז ער ווייס נאָך ניט אויף געוויס, אַ גליעד שלאָגט נאָך, עס קען זיין אַז איהם דאַכט זיך נור, עס איז נור איין איינבילדעניש אפשר, נאָר ער האָט דאָס מורא געהאַט צו אויסרעדען און גרונע האָט ניט פערשטאַנען, וואָס ער שטאַמעלט, זי האָט געקוועטשט מיט די פּלייצעס :

— מיינע שונאים !...

זי איז אָוועקגעגאַנגען אָבקאָכען אייער. דער חזן האָט דערווייל זיך צעזונגען, ער האָט זיך אויפמערקזאַם צוגעהערט צו יעדער טאָן, ווי ער וואָלט זיך אַליין עקזאַמענירען ; ווען ער איז ניט געווען אימשטאַנד צו בעקומען די הויכע אָקטאַווע, האָט ער זיך פערצווייפעלט צושריען :

— גרונע דערלאַנג גיכער די אייער !...

אין די אייער האָט דער חזן איצטער געזעהן זיין איינציגע רעטונג..

די חזנ'טע האָט איהם מיט אַ ברוגז־פנים צוגעטראָגען די צוויי אייער און האָט בייז אַרויסגעברומט :

— נאַ, אייערליך ווילט זיך איהם... מען דאַרט און מען קוואַרט...

דער חזן האָט פאַר איהר געוואָלט אויסניסען זיין האַר'ץ, זאָל זי ניט מיינען, אז ער מיינט טאַקי די אייער, ער האָט איהר געוואָלט זאָגען: גרונע, איך בין, דאַכט זיך, פאַרביי!... ער האָט זיך אָבער געשטאַרקט און זיך איינגעהאַלטען.

— "טאָמער דאַכט זיך מיר נור", האָט ער געטראַכט.

און ער האָט זיך, אָהן ווערטער, גענומען טרינקען די אייער, ווי אַ רפואה.

אויסטרינקענדיג די אייער, האָט ער געפּרופּט מאַכען אַפּאָר קונדיגע הזנישע "שטיינערס". איהם האָט זיך עס איינגעגעבען, און ער איז פרעהליכער געוואָרען.

— ניש קשה, גאָט לעבט! האָט ער געטראַכט — ניט אַזוי גיך פערליר איך מיין קול... מאַלע וואָס "מאיר ליעדער", ער איז געווען אַ שכור... איך טרינק נישט, אויף אַ כרית נור אַביסיל וויין!...

עס האָט זיך איהם געוויזען אַפּעטיט און ער האָט געשלונגען אַ ביסען נאָך אַ ביסען.—

נאָר זיין פרעהליכקייט האָט לאַנג נישט געדויערט, דער פריהערדיגער נישט געראָטענער "מות" האָט איהם אין די אויערן אַ קלונג געטהון און די "מרה־שחורה" האָט זיך ווייטער אָנגעהויבען.

די מורא צו פערלירען דעם קול, האָט דעם הזן זיין גאַנ'ץ לעבען געמוטשעט. זיין איינציגע זאָרג, זיין איינציגער רעיון איז געווען: וואָס וועט דאָס זיין, ווען ער וועט ווען עס איז דעם קול פערלירען? איהם האָט דאָס שוין אפילו אַמאָל געטראָפען, ער איז דאַמאָלס געווען אַלט זיבעצעהן יאָהר און האָט געהאַט אַ טענאָרענ־שטים און האָט איהם איינמאָל פלוצים פערלאָרען. נאָר דאַמאָלס האָט דאָס איהם ניט געאַרט. פערקעהרט, עס האָט נאָך איהם הנאה געטהון, ער האָט געוואוסט, אַז דאָס בייט זיך זיין שטים און ער וועט אין אַ האַלב יאָהר־ארום בעקומען אַ באַריטאָן, אויף וואָס ער האָט מיט אונגעדולד געהאָפּט. אַז ער האָט דעם "באַריטאָן" בעקומען, האָט ער שוין געוואוסט, אַז ווען ער וועט איהם פערלירען איז שוין פערפאַלען, קיין אַנדער שטים קריגט ער ניט. און ער האָט דעריבער ששא־ק דעם קול געהיט, וואָר רעדט אַז ער איז געוואָרען אַ "בעל־הבית'ל" און האָט אָנגענומען קלעמענקער הזנות, האָט ער ניט צוגעלאָזט צום "האַלז" אַ ווינדטיל זאָל אַ בלאָז טהון; אין די גרעסטע היצען איז ער געגאַנגען פערבונדען מיט אַ פּאַטשיילע. אייגענטליך האָט ער דעם קול ניט געהיט פאַר די קלעמענקער בעלי־בתים. ער איז געווען זיכער, אַז ווען ער וועט אפילו אין גאַנצען דעם קול פערלירען, וועלען איהם די קלעמענקער בעלי־בתים פון הזנות נישט אָבזאָגען, זיינע שכירות וועט ער אַלע מאָל האָבען, ווייל סיי ווי סיי טראָגט מען איהם די שכירות אין שטוב נישט אַריין, נאָר ער מוז עס אַלע פרייטאָג געהן פון שטוב צו שטוב מאָהנען, און קלעמענקער יודען זענען ווייכהערציגע, ז'י זאָגען קיינעם נישט אָב, וואָר עס שטרעקט נור אויס די האַנד. דעם קול האָט ער נור געהיט, און געשראָקען זיך פאַר'ן פערלירען איהם, נור אויס ליעבע צום זינגען. פון די קלעמענקער בעלי בתים האָט דער חזן שטאַרק געהאַלטען. אַזוינע יודען זענען אין דער גאַנצער וועלט ניטאָ, נאָר אין הלכות "נגינה" זענען זיי גרויסע עמי־הארצים, ממש בהמות, זיי האָבען קיין שום געפיהל ניט, און ווען ער פלעגט מאַכען, פאַר'ן עמוד דאַוונענדיג, קונציגע שטיינגערס, רייסען זיך אויף דער העכסטער אָקטאַווע, איז דאָס נור געווען פ אַ ר ז י ך, ער האָט אַליין דערפון גרויס הנאה געהאַט, אויך פאַר די 8 זינגער זיינע, אין וועלכע ער האָט די גאַנצע וועלט געזעהן. די זינגער זענען איהם געווען איינגעבאַקען טיעף אין האַרצען און ווען אַ זינגער פלעגט איהם זאָגען: "אַי חזן! אַי זינגט איהר!" פלעגט ער זיין אויף דער העכסטער מדרגה פון גליק.

די אַלע זינגער זענען געווען אָנגעפּאַהרענע פון פערשיעדענע שטעדט און שטעדטליך, און זייערע אַלע שמועסען און מעשיות האָבען זיך נור געדרעהט און געוויקעלט אויף חזנים און נגינה. די מעשיות און לעגענדען זענען געווען דעם הזנ'ס "זהר". ער פלעגט זיך טיעף נאָך יעדער מעשה פערטראַכטען און פלעגט ארויסלאָזען אַ טיעפען זיסען זיפ'ן:

— אַ קליינינקייט נגינה! אַ שפּילכעלע צו זאָגען—אַ געפיהל!...

און איצטער, ווען דער חזן האָט אָנגעהויבען מורא צו האָבען פאַר'ן קול, האָט זיך איהם אַליין געדאַכט, אַז די זינגער זענען נאָר אַנדערע – שלעכטע! זיי מוזען פון איהם, אונטער די אויגען, לאַכען... און ער האָט זיך אָנגעהויבען היטען פאַר זיי, ניט צו נעהמען פאַר זיי אַ הויכען טאָן, זיי זאָלען נישט דערקאָנען, און ער האָט דער־פון נאָך מעהר געליטען.

און וואָס וועלען זאָגען די ארומיגע חזנים? דער געדאַנק האָט דעם חזן נאָך מעהר געמוטשעט.— ער האָט געוואוסט, אַז ער האָט געהאַט אַ שם ביי די ארומיגע חזנים, מען האָט פון איהם שטאַ־ק געהאַלטען, ווענען זיין קול האָט מען פיעל גערעדט. איהם פלעגט זיך מאָהלען פאַר די אויגען, ווי עס שטעהט אַ קופּקעלע חזנים און רעדען שטיל און שאָקלען טרויריג מיט די קעפּ; דאָס בעדויערען זיי איהם.

— נעביך, נעביך, איהר האָט געהערט, דער קלעמענקער הזן...

ביי דעם געדאַנק פלעגט ער זיך אין גאַנצען פערלירען.

— „און אפשר דאַכט זיך מיר נור!" פלעגט ער זיך אין אַזוינע שרעקליכע מינוטען אָנהויבען טרייסטען און ער פלעגט גלייך אָנהויבען זינגען, פּרופען זיך נעהמען די העכסטע נאָטען. ער האָט אָבער פון שרעק פערלאָרען דאָס געהער און ער האָט ניט געקענט מישער זיין, צי איז ביי איהם דער קול ווי געהעריג, צי ניט.

אין צייט פון צוויי וואָכען איז זיין פנים געוואָרען בלאָס און דאַר, די אויגען טיעף איינגעגראָבען, ער האָט געפיהלט, אַז איהם געהען אויס די כּחות.

— וואָס איז מיט אייך, הזן? האָט איהם אין די צייט אַ זינגער אַ פ־עג געטהון.

— הא. וואָס איז מיט מיר? האָט זיך דער הזן דערשראָקען מיינענדיג, אַז מען איז שוין זיך דערגאַנגען — וואָס זאָגסטו איז מיט מיר? דו ווייסט דען עפּיס, הא?..

— ניין! איך ווייס ניט, דעריבער פרעג איך דאָך אייך וואָס זענט איהר אַזוי צורודערט.

— צורודערט. זאָגסטו, צורודערט, מעהר נישט ווי צורודערט, הא? מעהר נישט?!...

— דער חזן מוז „קלערען" וועגען איין גרויסאַרטיגען יום־נוראים־דיגען שטיק — האָבען די זינגער בעהויפּטעט.

עס איז פערגאַנגען נאָך אַ חדש און דעם חזן האָט דער שרעק נישט אָבגעלאָזען. עס איז איהם נמאס געוואָרען דאָס לעבען.

וואָלט ער שוין וויסען, אַז ער האָט געוויס דעם קול פערלאָרען, וואָלט ער זיך אפשר בערוהיגט. פערפאַלען! אַ מענש קען אייביג

ניט לעבען (פערלירען דעם קול און שטארבען איז ביין חזן אַלץ איינס געווען), נאר די ספקות, דאס ווארפען זיך צווישען יא און ניין, דער „עולם־התהו" האָבען דעם חזן ביטער געמאַכט דאָס לעבען.

און דאָנערשטאָג פאר שבת מברכים האָט דער חזן זיך בע־שלאָסען צו דערגעהן דעם אמת, ער קען שוין מעהר נישט פערטראַגען.

עס איז געווען פאר נאַכט, דאָס ווייב איז אוועק אין יאַטקע נאָך פלייש און די משוררים זענען זיך צוגאַנגען, עס איז נור געבליע־בען דער חזן מיט'ן עלטסטען זינגער — יוסיל באָס.

דער חזן האָט אויף איהם געקוקט, געעפענט דאס מויל און צוריק פערמאַכט, עס איז איהם געווען שווער אַרויסצורעדען דאָס, וואס ער וויל. ענדליך, האט ער נישט אויסגעהאַלטען:

— יוסיל!

— וואָס איז חזן?

— זאָג מיר, דו ביזט איין עהרליכער מאַן?

יוסיל האָט אויסגעשטעלט די אויגען אויף דעם חזן און האט געפרעגט:

— וואָס עפיס היינט פרעגט איהר מיך, חזן?

ברודער יוסיל! האָט זיך דער חזן שיער ניט פונאנדערגע־וויינט, ברודער יוסיל...

ער האט מעהר א וואָרט גישט געקענט אויסרעדען.

— חזן, וואס איז מיט אייך?

— ברודער יוסיל! זיי איין עהרליכער מאַן און זאָג מיר דעם אמת, דעם אמת...

— איך פערשטעה ניט, וואס איז מיט אייך, חזן?!

זאג מיר דעם אמת, דו בעמערקסט אין מיר עפיס איין פער־ענדערונג?

-- זעהר! האט יוסיל געענטפערט, קוקענדיג ווי דער חזן איז בלייך און דאַר — זעהר אַ גרויסע פערענדערונג...

— איצטער זעה איך, אז דו ביזט איין עהרליכער מאַן, זאָגסט דעם אמת אין די אויגען, ווייסט, ווי לאַנג דאָס איז שוין?

— דאָס וועט שוין זיין באַלד אַ חדש, האָט דער זינגער געענטפערט.

— יא, ברודער א חדש, א חדש, איך האב אָבער געפיהלט...

— דער חזן האָט אבגעווישט דעם שוויים וואָס האָט בעדעקט זיין שטערען און האט ווייטער געזאָגט:

און ווי רעכענסטו, יוסיל, שוין טאַקי פערלאָרען אויף אלע מאָל?

— וואָס פערלאָרען? האָט יוסיל געפרעגט אָנהויבענדיג צו פערשטעהן אין דעם שמועס גאַר עפיס אַנדערש.

— נו, וואָס? וואָס פרעגסטו נאָך?... האַ?.. וואס קען איך פערלירען? געלד! קיין געלד האב איך ניט — איך מיין, פערשטעהט זיך, דעם קול.

דאַ האט יוסיל שוין אַלץ פערשטאַנען, ער איז געווען צו פיעל זינגער ער זאָל דאָס ניט פערשטעהן, מיט רחמנות'דיגע בליקען האט ער געקוקט אויפ'ן חזן, און האט געפרעגט:

— געוויס?...

— וואָס, געווים?! האט דער חזן זיך ערמונטערט—עס קען זיין, אַז ניט געוויס? אדרבא, אדרבא, הלואי זאל דאָס טאַקי זיין אַ טעות.

יוסיל האָט געקוקט אויפ'ן חזן און ווי אַ דאָקטער בענעהט זיך מיט זיינעם אַ חולה האט ער זיך מיט איהם בענאַנגען:

— נעהמט — „דאָ"! האט ער געקאמענדעוועט. דער חזן האט געהאָרזאַם, ווי אַ שילער, געצויגען דעם „דא".

— ציהט, ציהט! פיער פערטעל—ציהט; האט יוסיל געקאָ־מענדעוועט איינהערענדיג זיך מיט אויפמערקזאַמקייט.

דער חזן האָט געצויגען.

— איצטער, זייט מוחל, נעהמט „רע"! —

דער הזן האט געצויגען: רע־רע־רע! דער זינגער האָט זיך אָבגעשטעלט, טיעף פערטראַכט און האט באַלד מיט א טרויריגען טאָן אַרויסגעזאָגט:

— פערלאָרען!...

— טאַקי אויף אייביג!

— וואָס דען אַ יונגעלע זענט איהר, נאָך אַמאָל וועט איהר דען בעקומען אַ שטים?! אין אייערע יאָהרען איז שוין פערפאַלען!

דער הזן האט פערבראָכען מיט די הענד, א ווארף געטהון זיך צום טיש און אריינלעגענדיג דעם קאפ אין די הענד האט ער זיך צעוויינט, ווי אַ קינד.

אויף מאָרגען האט דאָס גאַנצע שטעדטיל שוין געוואוסט פון דעם אונגליק, אַז דער הזן האט פערלאָרען דעם קול.

— אויך אַ געשעפט! האט דער שענקער, אַ פיינער בעל הבית געזאָגט — וועט ער „שבת מברכים" וועניגער האלטען דעם עולם מיט זיין זינגעכץ — בעט ביי מיר א ביטערע ציבעלע פאַר'ן גאַנצען קול...

אברהם רייזען.

א בריעף צום ה' ענגעל פונ'ם „וואסחאד".

געעהרטער הערר!

אינ'ם נו. 18 „וואסחאד" זענט איהר ארויס מיט א פייעריגע רע־צענזיע וועגען די „יודישע פאָלקסליעדער" פון מ. מ. וואַרשאַווסקי, האב איך חשק אייך צו ענטפערען מיט עטליכע וואָרעמע ווערטער.

קודם כל בעדאַרף איך אייך בעטען מחילה, האט קיין פעראיבעל ניט, וואָס איך וועל אייך זאָגען: איהר האָלט נישט קיין וואָרט! תחילת הויבט איהר אָן אייער רעצענזיע מיט אַ הקדמה, אַז איהר וועט רעדען נור פון דער מוזיק; פון די ליעדער, זאָגט איהר, לאָזען רעדען ספעציאַ־ליסטען, און תוך כדי דבור הויבט איהר אָן צו רעדען דוקא פון די ליעדער גופא און איהר גיט איהם, דעם פערפאַסער, אַ מאוסען פסק, למאי האָט ער זיינע ליעדער אַ נאָמען גענעבען „פאָלקסליעדער"? איך געב אייך אויך מיין עהרענוואָרט בנאמנות, אַז איך וועל מיט אייך רעדען נור פון די ליעדער אליין; פון דער מוזיק לאָזען מיט אייך רע־דען ספעציאַליסטען. אַי טאָמער וועל איך מיך נישט קענען איינהאַלטען און וועל מיך אפשר ארויסחאַפען מיט אָ וואָרט מכח מוזיק, וועט איהר מיר מוזען מוחל זיין, — עס וועט זיין אָבגענעבען ברויט, מדה כנגד מדה.

איהר פרעגט אַ קשיה און בייזערט זיך: סטייטש, וואס פאַר א רעכט האָט דאס געהאַט וואָרשאַווסקי אָנצורופען זיינע אייגענע ליעדער „פאָלקסליעדער"? פאָלקסליעדער, זאָגט איהר, זענען ליעדער אַ ל ט ע, צונויפגעזאַמעלטע פונ'ם פאָלק. אט למשל די יודישע פאָלקסליעדער פון גינזבורג און מאַרעק, די וועלכע עס האט ארויסגעגעבען דער „וואָסחאָד". אזוי זאָגט איהר, הערר ענגעל, און איהר זענט גערעכט, נאר נ י ש ט אין

נאַנצען. ביי אונז ווערען אנגערופען מיט'ן נאָמען „פאָלקסליעדער" אלע ליעדער וואָס זענען געשריבען אין דער פּראָסטער יודישער פאָלקשפּראַכע, וואָס מע רופט זי זשאַרגאָן און וואָס זענען אַרויסגעגעבען פאַר'ן פאָלק. נישט מעהר ס'איז אַ טעות הדפוס, וואָס איז אָנגענומען געוואָרען פון כמה יאָהרען; אַנשטאָט „ליעדער פאַר דאָס פאָלק" שרייבט מען פאָלקסליעדער. אַ סימן האָט איהר, נעמט זייט מוחל די זעלבע יודישע פאָלקסליעדער פון גינזבורג און מאַרעק און קוקט זיך צו צו דער ביילאַגע פון ה' ווינער, וועט איהר זעהען אַ צעטיל פון פאָלקסליעדער, וואָס זענען בעשאַפען געוואָרען און אַרויסגעגעבען פון מענשען וואָס פיעל פון זיי לעבען און זענען ב"ה אין בעסטען געזונד:

1) זעקס פאָלקסליעדער פון פסח אליהו בדחן.
2) פאָלקסליעדער פערפאַסט פון אברהם דוטשינסקי.
3) סאַטירישע פאָלקסליעדער פון יצחק יואל לינעצקי.
4) הומאָריסטישע מאָראַלישע קריטישע פאָלקסליעדער פון מ. נ. לוטינסקי.
5) יודישע פאָלקסליעדער פון אַלטער פּישזאָהן.
6) 10 יוד. פאָלקסליעדער פערפאַסט מיט האַרמאָניע פון צונזער.
7) נייע 12 פאָלקסליעדער פון אליקום ברחן.
8) דריי נייע פאָלקסליעדער פון אליקום צונזער.
9) פאָלקסליעדער פערפאַסט מיט געזאַנג פון צונזער.
10) יודישע פאָלקסליעדער פערפאַסט פון מ. קאַטלער.
11) פאָלקסליעדער פערפאַסט פון רש"י קאצענעלבויגען.
12) 10 נייע יוד. פאָלקסליעדער פערפאַסט מיט געזאַנג פון שמאַלעוויטש.

דאָס איז איין מאָל אַוועק. צווייטענס זאָגט איהר און גיט איין אַנווייזונג אויף די פאָלקסליעדער פון גינזבורג און מאַרעק, אַז דאָס זענען ליעדער וואָס דאָס פאָלק זינגט פון פאַרצייטען, וואָס מע ווייסט שוין גאַר ניט, הייסט דאָס, ווער איז געווען דער מחבר פון זיי. קאָן איך אייך זאָגען אַז איהר האָט מחילה אַ טעות. פאַראַן צווישען די דאָזיגע ליעדער פון גינזבורג און מאַרעק אַסך אַזעלכע, וואָס זענען בעשאַפען געוואָרען גאָרנישט לאַנג און אַזעלכע וואָס מיר ווייסען פאַר געוויס אַז דאָס האָט געמאַכט גאָלדפאַדען, אָדער איין אַנדערער פון די היינטיגע. צום ביי־שפּיעל נעמט דאָס ליעד ביי גינזבורג און מאַרעק נו' 82 זייט 73:

שלאָף מיין קינד מיין טרייסט מיין שיינער
שלאָף מיין זוהנעניו!
שלאָף מיין קרוין מיין קדיש איינער
ליולינקע ליו־ליו...

ווייסט איהר ווער איז דער פערפאַסער פונ'ם דאָזיגען פאָלקסליעד? שלום עליכם. ווייסט איהר ווען ס'איז בעשאַפען און אַרויסגעגעבען געוואָרען? אינ'ם 1892 יאָהר אין אָדעס, אינ'ם „קול מבשר" פון שלום עליכם. איך ווייס וואָס איהר וועט דערויף זאָגען, העררר ענגעל. איהר וועט זאָגען: אפשר איז דאָס ליעד אין די עטליכע יאָהר געוואָרען אַזוי פּאָפּולער ביים פאָלק אַז מע זינגט דאָס אומעטום: אין סוּוועניאָן, אין קאָוונע, אין וויטעבסק, אין מינסק און אין גאָדיטש (זעה די „יוד. פאָלקסליעדער" פון גינזבורג און מאַרעק, זייט 74). וואָס וועט איהר אָבער ענטפערען דערויף אַז איך וועל אייך זאָגען און אַסך וועלען אייך צו־שווערען, אַז איך זאָג אייך חלילה נישט קיין ליגען, אַז איינִיגע פון וואַרשאַווסקי'ס ליעדער האָט מען מיט אַ יאָהר זעקס פריהער נאָך גע־זונגען אין אַסך שטעדט, איידער וואַרשאַווסקי האָט נאָך אפילו אין זינען געהאַט אָבדרוקען זיי און אַרויסגעבען פאַר'ן פאָלק?

הכלל, העררר ענגעל, איהר זעהט אַז דער נאָמען „פאָלקסליעדער" איז נאָך ניט אַזאַ סכנה, ווי איהר זאָגט און צו ליעב דעם איז כ'לעבען ניט כדאי געווען צו זידלען אַ מענשען וואָס איהר קענט איהם נישט אוי ווייסט איהם נישט און אָבעסען זיך דאָס האַרץ.

זעהט איהר די מוזיק — דאָרט זענט איהר ביי זיך אין דער היים, און וואָס קאָן איך, משטיינסגעזאָגט, אַ יודישער מחבר, פערשטעהן אין אַזעלכע זאַכען? אַז איהר וועט מיר זאָגען אַכצעהן מאָל עאָליסקי, דאַרייסקי, מיקסאָלידייסקי, וכדומה אַזעלכע הויכע מוזיקאַלישע ווערטער פון „מלאכים שפּראַך", וואָס ווייסען מיר פּראָסטע מענשליך? ביי אַזעלכע ווערטער עפענען מיר אויף מויל און אויערען און טראַכטען זיך בשעת מעשה: „אָט אַ מזיק!..." האָטש אפילו אַז מע וויל שמיעסען דאָס אייגענע ווידער צוריק, קאָנען מיר רעדען אביסיל פון מוזיק אויך. נגינה איז דאָך אַ יודישע זאַך. וועלכער יוד פערשטעהט ניט זינגען? דאָס איז דאָך איינע פון יענע דריי זאַכען וואָס מיר, יודען הייסט דאָס, זענען אין דעם די גרעסטע מבינים אין דער וועלט: ווייַן, געזאַנג און בריליאַנטען! איהר הייסט מיר, העררר ענגעל, איך זאָל אריינ־קוקען אין אייער עטנאָגראַפישען רעפעראַט, וואָס איהר האָט געלייענט אין מאָסקאַו. און איך הייס אייך, איהר זאָלט אריינקוקען אין מיין רעפעראַט ארבע כוסות, אינ'ם „יוד", „פסח־בלאַט" 1900, וועט איהר זעהען פאַר וואָס אַ יוד ערלויבט זיך אַמאָל צו רעדען פון אַזעלכע זאַכען, וואָס ער הויבט ניט אָן צו פערשטעהן מה דקאָמרי רבּצין...

איהר לאַכט, העררר ענגעל, פון וואַרשאַווסקיס מוזיק און זאָגט, אַז דער טעמפּ פון אַלע זיינע מעלאָדיען בעשטעהען פון פאָלקעס, מאַ־זורקעס און אַנדערע טענץ, און דערפאַר זענען זיי ניט יודיש, און איהר זאָגט נאָך דערביי אַ ווייַן, אַז מע לייענט וואַרשאַווסקיס ליעדער, קאָן מען מיינען, אַז דאָס יודישע פאָלק האַלט אין איין טאַנצען. לאָמיר זעהען אָקאָרשט, אויף וויפיעל זענט איהר גערעכט? למשל גאָלדפאַדענס מע־לאָדיען פון זיינע ערשטע יודישע פאָלקסליעדער האַלט איהר דאָך גע־וויס אַז זיי זענען יודישע מעלאָדיען. נעמט־זשע למשל אויף אַ ציקאַוועסט דאָס ערשטע ליעד („קין").

ווי אַ פויגעל פון זיין נעסט
ווערד שטאַרק ווייט פערפלויגען (פאָלקאַ).
אָדער: דאָס יודיל דאָס יודיל
דו קענסט איהם צי ניין (וואַלס).
אָדער: איך דאַנק דיר ליעבער האַרציגער פאָטער
פאַר דיינע גרויסע חסדים (מאַרש).

פאַראַן, זאָגט איהר, ביי וואַרשאַווסקין מעלאָדיען, וואָס זענען גענומען פון רוסישע געזאַנגען. אמת. נעמט, למשל, דאָס קלאַסישע פאָלקסליעד פון מיכל גאָרדאָן, וואָס מע זינגט דאָס בכל תפוצות ישראל:

צי זענט איהר, רב יוד,
אין פּאָלטאַווע געווען?
צי האָט איהר ניט דאָרטען
מיין מאַן געזעהען?

איז די מעלאָדיע ניט אינגאַנצען גענומען פון אַ רוסיש ליעדיל:

אָי טי דיווטשינאַ
זאַרוטשענאַיאַ!

טשאָהאָ טי חאָדיש
טאַקאַ סמוטנאַיאַ. ?

נו, אם כן, פערליערט דאס דען דעם געשמאַק ? און וואס איז דער געוואלד, אז עס וואַרפט זיך דורך צווישען ה״ב מעלאָדיען איינע אדער צוויי אדער דריי אפילו פרעמדע, נישט קיין עכט יודישע געזאַנגען ? דאס זענען דאָך נישט מעהר ווי ליעדליך פאַר'ן פאלק, פאַר'ן המון עם, גלות ליעדליך, געשריבען אין גלות אויף דער גלות שפראך, איז נאר אונמעגליך אז דא זאָל ניט זיין קיין מישמאַש׳ עס זאָל זיך ניט דורכוואַרפען קיין פרעמדע נאָטען אין אונזער געזאַנג... איך רעד שוין ניט פון דעם, אז גרויסע מבינים (נישט אזעלכע ווי איך) געפינען, אז דער כאַראַקטער פון יודישע מינאָרנע ליעדער איז שטאַרק עהנליך מיט'ן כאַראַקטער פון דער קליינרוסישער מוזיק.

ווייטער האָפט איהר, הערר ענגעל. דעם פערפאַסער פון די ליעדער פאַר איין אויער, און איהר פיהרט איהם צו צום ליעד נו׳ 3, און איהר פרעגט איהם אַ שאלה: „סטייטש, דו צייכענסט אָן אינ'ם שליסעל פונ'ם ליעד מאָרענדאָ, דאָס הייסט שטיל, ווי פערשטאָרבען, און צום סוף שטעלסט דו אויפ'ן נייענטען טאַקט פאָרטאַ, דאָס הייסט שטאַרקער, העכער ? ...״ איז דאָך עס אין פלוק אַ האַרבע שאלה, נאר ס'איז ניט אַזוי די מעשה, ווי איהר זאָגט, הערר ענגעל! ערשטענס זאָגען מוזיקער, אַז ס'איז אין ערגייץ נישטאָ אזא דין, אַז דאָרט וואו עס הויבט זיך אָן מאָרענדאָ זאָל נאָכדעם ניט טאָרען זיין פאָרטאַ און פערקעהרט. צווייטענס האָט זיך גראָד (אויף וואַרשאַווסקים אומגליק) אריינגענב'עט אין די נאָטען פון דעם ליעד אַ דרוקפעהלער פונ'ם בחור הזעצער: תיכף אים דרייצעהנטען טאַקט איז געשטאַנען אַ פ. (פיאַנאָ) און אַזוי זינגט זיך דאָס ליעד ביי וואַרשאַווסקין און ביי אַלע וואָס האָבען דאָס געזונגען נאָך מיט עטליכע יאָהר פריהער:

גאַנ ינשטיל: טהייערע מאמע, טהייערע מוטער,
דו מיין טהייער כשר האַרץ,
צי ווייסט דו ווי איך וויין אַזוי ביטער
און ווי גרויס איז דאָ מיין שמאַרץ?
שטאַרק: אוי וואָס וואָלט איך ניט אַוועקגעגעבען
איך זאָל טהון אויף דיר אַ בליק:
שטילער: איך וואָלט פאַר דיר געשטרעקט דאָס לעבען.
איך זאָל קומען צוריק....

נעמט וואָס איהר ווילט פאַר אַ מוזיקאַליש ווערק, די שענסטע סימפאָניען פון בעטהאָווען, מאָצאַרט, מענדעלסאָן אדער טשייקאָווסקי וועט איהר זעהען, אַז דאָרט וואו עס בעדאַרף זיך בייטען, בייט זיך דאָס, עס מעג זיך אָנהויבען בחשאי, גאַנץ שטיל, און אויסלאָזען זיך בקולי קולות. נאר למאי דאַרפען מיר געהן זוכען ביי פרעמדע, בעטהאָווען, מאָצאַרט, מענדעלסאָן, טשייקאָווסקין, אמעהר נעמט דעם פעליעטאָן פון הערר'ן ענגעל אַליין: דער הערר ענגעל גיט אַ נאָמען זיין אַרטיקעל: „וועגען די יודישע פאָלקסליעדער פון וואַרשאַווסקי" (נישט „וועגען דער מוזיק פון די ליעדער") און הויבט אָן גאַנץ „מאָרענדאָ", דאָס הייסט געלאַסען, אַז ער וועט רעדען נור פון דער מוזיק אַליין; נאָכדעם מאַכט ער אַ שמועס וועגען די ליעדער גופא, אַלע מאָל שטאַרקער און שטאַרקער (פאָרטאַ); נאָכדעם ווידער פון דער מוזיק, וועגען קאָדרילען, פאָלקים און מאָזורקעס, (גראַציאָזאַ) און צופלאַקערט זיך אַזוי שטאַרק (קרעסצענדאָ), אַז ער הויבט אָזש אָן רעדען פון זיך, אַז ער האָט דורכגעשטודירט נור זעכציג יודישע ליעדער און האָט געלייענט אין מאָסקאָו אַ רעפעראַט פאַר יאָהרען אין חודש נאָוועמבער וועגען יודישער מוזיק און וועגען דער מוזיק פון קאַווקאַז, פערסיאַנישע, אראַבישע און חסידישע געזאַנגע און וועגען גאָר אַלטפרענקישע מוזיק: עאָלישע, דאָרישע, מיקסאָלידישע וכדומה (פאָרטאַפאָרטיסימאָ!!!).

לייענדיג אייער רעצענזיע, הערר ענגעל, קען מען זיכער מיינען, אַז וואַרשאַווסקי איז דאָ מסתמא דער גרויסער קאָמפאָזיטאָר און איהר זענט מיט גאָטס הילף זיין מוזיקאַלקריטיקער, האָט איהר זיך צולאָזט מיט אַ ירגזון, מיט אַ כעס, זאָל גאָט שומר ומציל זיין! איהר זאָגט אַז ס'איז אַ מצוה מע זאָל פערהיטען דאָס יודישע פאָלק פון וואַרשאַווסקי'ס ליעדער, מחמת דער טעמפּ פון די מעלאָדיען זענען געגרינדעט אויף טעניין — אַ קלייניגקייט אַזאַ־נ־אומגליק ?! — און דערביי דערלאַנגט איהר אַ שטאָך מיט אייער שאַרפער מוזיקאַלישער פעדער די ציוניסטען, למאי זיי האָבען רעקאָמענדירט די דאָזיגע ליעדער. בערוהיגט אייך, הערר ענגעל, די ציוניסטען זענען דאָ גאָט די נשמה שולדיג. תיכף נאָך וואַרשאַווסקים ליעדער האָט דער דאָקטאָר כהן־בערענשטיין רעקאָמאַנדירט מיט'ן זעלבען טאָן אויך די „יודישע פאָלקסליעדער" פון גינזבורג און מאַרעק. דער דאָקטאָר כהן־בערענשטיין האָט שוין אַזאַ טבע, טאָמער דערזעהט ער עפּיס אַ רעכטעס ווערק אין דער יודישער ליטעראַטור דרוקט זיך אָב, אַזוי פויקט ער אויס אין זיינע בריוולייך. כהן בערענשטיין האָט פערגעסען אַכטונג געבען אויפ'ן טעמפּ פון די מעלאָדיען, טאָמער איז ער געגרינדעט אויף אַ וואַלס אָדער אויף אַ מאַזורקע, וואָס קען חלילה שאַדען דעם ציוניזם און דעם גאַנצען יודענטהום. אויף ווייטער בעדאַרף מען זעהען אַז דער דאָקטאָר כהן־בערענשטיין זאָל למען־השם אויסלערנען אַלע טעניין!...

זייט זיך מודה, הערר ענגעל, אַז אין אייער פלאַם פייערדיגע רעצענזיע האָט איהר אויף דער הייסער שעה אַביסיל איבערגעהאַפּט די מאָס און האָט גערעדט איינינע ווערטער, וואָס איהר האָט זיי ניט בעדאַרפט רעדען... עס טרעפט זיך אַמאָל מע האַפּט זיך אַרויס, נישקשה, הלואי זאָל זיך אַזוי ניט טרעפען! זייט געזונד און לאָמיר בלייבען אומבעקאַנטערהייט די זעלבע גוטע פריינד ווי ביז אַהער —

קיעוו. שלום־עליכם.

ליטעראַרישע און וויסענשאַפטליכע נייעס.

— עס איז אַרויס פון דרוק אַ ווערק אין פראַנצויזיש „געשיכטע פון פרויען־דאָקטוירים" פון פרוי דר. מעלאַניאַ לאַפינסקאַ. אין דעם ווערק געפינען מיר אויך איניגע ידיעות וועגען יודישע פרויען־דאָקטוירים.

אין 14 און 15 יאָהרהונדערט זענען געוועזען ניט וועניג יודישע פרויען־דאָקטוירים. עס איז בעקאַנט די פרוי שטערלין, וועלכע איז געוועזען אַ אויגענ־דאָקטאָרקע אין 1428 יאָהר, אויך די דאָקטאָרקע שרה, וועלכע האָט אין 1419־טען יאָהר בעקומען איין ערלויבניש פון ווירצבורגער בישאָף צו פערנעהמען זיך מיט מעדיצין. אין די געשיכטס ביכער פון 1433־סטען יאָהר איז דערמאָהנט איין אויגענדאָקטאָרקע אַ יודישע פרוי. אויך אין די געשיכטליכע אַקטען פון די יאָהרען 1836, 1839, 1840 א. ז. וו. זענען דערמאָהנט יודישע פרויען אַלס דאָקטאָרקעס.

— עס איז אַרויס דער ערשטער באַנד פון דער יודישער ענציקלאָפּעדיע, וועלכע ווערט אַרויסגעגעבען אין אַמעריקאַ אין ענגלישער שפּראַך. די ענציקלאָפּעדיע וועט ענטהאַלטען אין זיך אַרטיקלען געאָרדנעט נאָך דעם אלף בית איבער אַלע זייטען פון יודישען לעבען, פון יודישער געשיכטע, ליטעראַטור, קונסט לעבענסבעשרייבונגען פון בעריהמטע יודישע מענער און פרויען א. ז. וו. אין דער ענציקלאָפּעדיע אַרבייטען די גרעסטע יודישע געלערענטע. דער ערשטער באַנד האָט 685 זייטען און פיעל שענע בילדער. אין דעם ערשטען באַנד זענען נאָך די אַרטיקלען אויף א ניט געענדיגט.

Verlag „Achiasaf". Verantwortlicher Red. M. Berkowicz. — Herausgeber u. Buchdrucker Josef Fischer Krakau.